

№8

середа, 12 червня 2002 року

РОМАНИ

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ДВОТИЖНЕВИК

РОМСЬКІ НАРОДНІ ВІСТІ МАНУШАНО РОМАНО НЕВИПЕ

... Збудував я, люди, Храм оцей Високий.
В ньому Бог єдиний – то Циганське Слово...

Лекса Мануш

ГАЗЕТА ВИХОДИТЬ ЗА СПРИЯННЯ МІЖНАРОДНОГО ФОНДУ "ВІДРОДЖЕННЯ"

ТЕМА НОМЕРА

Аме - Рома Ми - Роми

... Хто вони, звідки? Яким бачиться їм вчора, сьогодні, завтра? Адже йдеться про народ великий і дивовижний - про ромів...

Було так, - ромка зітхнула й підвела вгору очі. - Коли Ісуса розіняли на хресті, навколо збралося багато людей. Трапився в натовпі й ром. Усі глузували, зловтішали, лише він єдиний - ром, з якого знищалися, пожалів Христа, і п'ятого цвяка, яким Ісусові хотли пробити чола, сховав у свій густий кучерявий чуб.

Так ром змінив страждання Господа Бога, і той сказав: "Тепер весь ромський рід може вільно бродити по всій землі, жити, де заманеться. І, хоча, нікто не працюватиме, золото й гроші у них ніколи не переведуться."

Саме відтоді роми живуть за бажаним словом...

Історію таку нерідко чув і чуо від батьків та інших стареньких ромів, колишніх кочовиків, а нині осілих жителів, і вже звик до неї. Хоча, й виникає сумнів, що в Біблії саме так написано. Адже ромський рід, як усім відомо, веде свій початок з Індії, звідки його пращури рушили у свій нескінченний кочовий шлях, датований приблизно VI-X століттями н.е. Що спричинило цей рух, що з ними було раніше? У ромів існує багато легенд з приводу того, звідки вони і хто вони є.

І все ж роми й індуци мають багато спільних рис обличчя. Придивіться уважніше. Багато різночоті схожості в одязі, обрядах.

Розтікаючись по білому світу, строкате ромське плем'я і нині втратило своєї самотності, хоча й набуло чимало. У ромів різних

країн світу досить несхожі мови, ритуали, пісні. Адже в багаторнних кочових мандрах роми вимушені адаптуватися до місцевих звичаїв і врувань. При цьому, незалежно від напрямку віри, вони залишилися й досі напорчуд релігійною нацією. З любов'ю зберігаються християнські ікони. Це зумовлює й складає ромський побут. Звичайно, сьогодні вже не побачиш на Кіровоградщині, та й в Україні в цілому, барвистих кибиток і баских коней - нинішні роми віддають перевагу власним автомобілям... Більшість ромів призначалась до осілого способу життя, працюючи у різних сферах народного господарства.

І все ж... Конфліктів, а часом і протистих контактів із місцевими жителями вони уникають.

Живуть своїм, як - то кажуть, відокремленим життям, за власними, майже середньовічними законами.

Кому незнайома картина: сидить на лавиці ромка з українкою та й говорить їй:

- Слухай, щаслива моя, дай дитині на морозиво, а я тобі щось гарненьке розкажу про твою долю.

Вона вже багато років без особливої надії знічено промовляє з дитинства завчені слова. Бо знає одне: треба якось прогудувати см'ю, своїх діток.

У кожної ромки є чотири віки. Дитиною - радість у домі, пустотлива і примхлива, їй дозволяється майже все. Дівчиною на виданні вона також не знає ні в чому відмови. Потім виходить заміж за ромського юнака, який обцяє їй свою вірність. Ромська дружина належить своєю відда-

ністю чоловікові - це єдиний і головний її жіночий обов'язок.

Нерідко виникає досить риторичне запитання: чому серед ромів так мало працюючих? Хто дасть відповідь? Та хіба можливо уваяти ситуацію, коли їм просто не довіряють і при відмові ще й кажуть: "Ідьте туди, звідки приїхали. Нам ще вас, циганів, не вистачало?". Або ж просто не прописують їх у тій місцевості, куди вони приїжджають.

Приміром, в одному із сіл, що на Кіровоградщині, відмовилися прийняти ромів на роботу, місцева влада також негативно ставиться до них. Але подібні чиновники, здається, не усвідомлюють того, що вони порушують Конституцію держави, яка гарантує права людини на життя, на працю і ромів - теж.

Звичайно, серед ромів є такі, котрі не виявляють особливого бажання працювати, але хіба мало таких "представників" у інших націй?

То навіщо ж "вішати ярлики", відштовхувати від свого колективу, ображати?

На жаль, в українському суспільстві ще є багато людей, серед них і чиновників... котрі кидають досить скептичні погляди у бік ромів.

Де ж він, інтернаціоналізм, взаєморозуміння з національними меншинами? Адже серед ромів, погодьтеся, як і серед інших націй, різні люди зустрічаються.

Роми... в цього народу досі немає (поки що!) своєї писемності. Ця нація малососнена, її нагальними проблемами практично ніхто не займався, хіба що організатори ромських ансамблів. Але життя складається не лише з екзотики...

Не треба забиратися десь у нетрі глобальних масштабів, давайте для початку проявимо міжнаціональне взаєморозуміння і повагу...

Згадаймо Максима Горького. Як у нього чудово про них написано! Про ромів.

Леонід Савицький

Закінчився навчальний рік.

Відбунали останні дзвоники. Зараз у всіх школах учні складають випускні та перевідні іспити.

Готуються до самостійного "дорослого" життя.

Як складеться їх доля? Чи зможуть вони себе реалізувати? Яка буде їх подальша праця? Ці всі питання ще попереду. А зараз вони закінчують навчання, життя для них тільки починається.

Хочемо побажати їм успіхів, щастя, поспішок, щасливої дороги і не забувати своїх вчителів і наставників.

Кердо Романо конгресо Українако Створено Ромський конгрес України

На світлині: Н.Карпачова серед учасників з'їзду.

Більш широко інформацію про роботу з'їзду читайте у наступних номерах газети.

7-8 червня в м.Києві пройшов Перший з'їзд громад ромів України, який відбувся при підтримці програми "Демократичні гранти" посольства США під патронатом Держкомітету України у справах національностей та міграції. На ньому були обговорені питання інтеграції представників ромської національності в українське суспільство. На з'їзді з привітанням виступив Р.Чілачова - заступник голови Держкомітету у справах національностей, Н.Карпачова - поновжений Верховної Ради України з прав людини.

По закінченню роботи з'їзду було створено всеукраїнське об'єднання ромів - Ромський конгрес України, президентом якого став П.Григориченко. Віце-президентами обрано А.Адам, Й.Адам, А.Кондур, Ю.Іваненко.

Вл. інф

ROM-PRÉS

Чинувницькі ігри

Після пікетування романи-прибиральниками міської ради через невиплату заробітної платні з'ясувалося, що 20 травня ц.р. начальник управління житлового комунального господарства Ужгородського міськвиконкому М. Зозулинець видав наказ у якому зобов'язав із цього дня начальника КАТП-072801 В.Грамотника припинити 2 разове щотижневе ручне прибирання вулиць "у зв'язку з обмеженням фінансуванням".

Невже роми, для яких ця робота була єдиним джерелом існування, виявилися крайніми? Досі залишається питання: куди поділися кошти бюджету міста на виплату заробітної плати найменш захищеного ромського колективу?

Транскордонне співробітництво

Цій темі була присвячена українсько-словацька конференція, що нещодавно відбулася у санаторії "Карпати", підготовлена радою Європи. Серед її питань був розгляд методів співпраці та обмін у сфері освіти національних меншин. Шкода, що на ній тема ромської освіти не була порушена, хоч у Закарпатті проживає значна частина словацьких ромів.

Відзначено журналістів "Романі Яг"

6 червня журналісти відсвяткували своє професійне свято. У сесійному залі облдержадміністрації журналістів привітав губернатор Закарпатської області Г.Г.Москаль. Серед нагороджених була і редактор газети "Романі Яг" Є.Навроцька.

Про ромів - ані слова

Мукачівський замок - прикраса нашого краю. Це перлина, яка скрасює світло у центрі Закарпаття. Зараз він оновлюється, гарніше. У ньому проходять великі реставраційні роботи.

Шкода, що повністю замовчується факт трьохсотрічного проживання ромів на Мукачівщині. Існування музичної ромської еліти, освітана ще при Ференці II Ракоці мелодія "Марш Ракоші", музична обробка Ф.Ліста, яка широко відома усьому світу, - все це пов'язано саме з мукачівським замком.

Молдавська преса не любить ромів

Такого висновку дійшли учасники семінару на тему: "Преса та образ етнічного ворога", що відбувся в Кишиневі, повідомляє агентство "ІнфоПрим". Учасники семінару звернули увагу на те, що в більшості випадків статті про ромів написані "не на їхню користь". Виконавчий директор молодіжної організації Цивільної Асамблеї Гельсінкі в Молдові Володимир Маріан відзначив, що в пресі, "у зв'язку з положенням циганів у Молдові, представляються неправильні цифри". З нескваленням говорилося на семінарі про статті, у яких автори нещадно відшукуються про румунів з одного боку і про росіян з іншого.

Повеневі гроші - у чужих кишенях

Як з'ясовано нещодавно під час перевірок фінансово-господарської діяльності Берепівського відділення національної страхової компанії "Оранта", директор, інспектор, страховий агент відділення розтратили грошові кошти на суму 5 тис. гривень, які були виділені для потерпілих від березневого паводка 2001 року. На паводкових коштах, мабуть, нажилося чимало чиновників, і гроші до потерпілих просто не доходили. Через те багато ромських будинків на Берегіщині й досі стоять недобудованими.

Ситуація вимагає рішучих дій

Економічний розвиток Закарпаття за сьоме-всьоме ц.р. засвідчив, що залишаються нерішеними проблеми щодо розвитку окремих галузей промисловості - 36% підприємств мають зниження обсягів виробництва до відповідного періоду минулого року. Трохи краще справи у сільському господарстві. Зросли обсяги виробництва продукції тваринництва та птаховиробництва, надій молока. Організовано проведено сільськогосподарські роботи.

Проте у області залишаються проблеми з соціальних виплат, виконань місцевих бюджетів, плати за енергоносії.

Тому, мабуть, матерям-ромкам з сина не виплачена допомога по догляду за дітьми у В.Березнянському, Міжгірському, Воловецькому районах. Повністю відключено світло у Берігівському ромському таборі.

Школи закінчили, а галі?

31 травня відлунав останній дзвоник. Урочисті лійки відбулися і у ромських ЗОШ №13,14 м.Ужгорода, де відповідно закінчили школу 15 і 12 учнів. На лінійці учениці ЗОШ №13 Діані Піжу - переможниці конкурсу малюнка "Наш дім" - була вручена грамота Ужгородського міськвиконкому депутатом міської ради О.Лушкою.

В Ялтинському заповіднику патрулюють лісові масиви

В Ялтинському гірськолісному заповіднику почалося регулярне патрулювання лісових масивів. Щодня групи егерів затримують і штрафують по 10-15 браконьєрів і порушників. Особлива увага надається збереженню грських масивів від пожеж. Згідно з Законом "Про природний заповідний фонд", відвідування кримських лісів дозволено тільки по облаштованому туристичному маршруті, на жаль, платно-му.

Ліси Закарпаття також би потребували захисту, оскільки поїздки журналістів "Романі Яг" засвідчили, що масове вирубування карпатського лісу триває. У деяких районах спостерігаються його "саїтарні" підпали.

Етнограф Павел Леховскі базато років пропрацював у етнографічному та ромському музеях м.Тарново. Зараз живе у м.Краків, займається правозахисною діяльністю ромів з Румунії, які зараз проживають у Польщі. Володіє кількома діалектами ромської мови, в тому числі й ромів-келдерарів.

Пропонуємо читачам аналітичну статтю про сучасну етнографічну ситуацію ромів Польщі, підготовлену спеціально для газети "Романі Яг".

Згідно з статистичними даними, в Польщі нараховується 15 тисяч ромів, хоча, за неофіційною статистикою, їх проживає понад 20 тисяч. Роми Польщі поділяються на 4 основні групи і близько 10 різноманітних підгруп.

Якщо взяти за основу час появи тієї чи іншої групи, то вони з'являлися в Польщі у такій послідовності.

Власне, польські роми. Їх проживає в Польщі найбільше. Вони прийшли із Заходу та з Німеччини ще у XV столітті.

Займалися різноманітними традиційними ремеслами: дрібною торгівлею, ковальством, музикою, ходили з дресированими ведмедями, жінки займалися врожанням, але тільки по руці. Карти з'являються набагато пізніше - у другій половині XIX століття. Тоді ж з'являються і перші історичні згадки про появу ромів.

Мова цієї групи - ромський діалект, де німецькі слова склали основну частину лексики. Збереглися і самоназва - "саси" або "сасетко рома". Навіть прізвища в цій етнічній групі близькі до німецьких: Гаупт, Штраус. Пізніше вони ополчуються, і зараз серед них поширені прізвища, що походять від польських імен - Павловські, Ласковські, Говадські, Маєвські. Це були класичні кочові роми, які тільки на зиму зупинялися у точно визначених місцях. Підгрупа - німецькі роми. Зараз це відносно невелика група ромів, що проживає окремими сім'ями у Гольштейні та по всій Польщі. Відомості про їх появу зафіксували церковні хроніки, судові акти, місцеві документи в середині XV століття.

Хоча, професор кафедри етнографії Варшавського університету Лех Мруз вважає, що спорадично вони з'явилися у Польщі наприкінці XIV - початку XV століття.

Друга етнічна група - гурдзці. Назва яких походить від слова "гори". Інша назва бергітка (від німецького слова "берг" - "гора"). Етнографи міграцію цієї групи ромів пов'язують з міграцією волохів у Карпатах. На території Польщі вони з'являються з півдня і південного сходу у XVI столітті і пізніше. За професією це були ковалі-дзвонки, музиканти, пізніше обробляли металеві кувалди для каменярів.

Жінки - врожали по руці, жebraкували. Прізвища, що характерні для цієї групи ромів: Габжец, Калман, Уштох, Ондич (Ондиче), Качча, Орачко. Це були вже напівкочові або осілі роми. Кочували тільки чоловіки, що було пов'язано з кочуванням отар вівчарів. Навіть до Другої світової війни кочували доволу працювати на одному місці, а потім перекочувувати зі своєю сім'єю у інше. Серед них з'являються роми з прізвищами, що близькі до словацьких - Мірча, Помпа, Дунка. У східних Карпатах з'являються прізвища Деметер, Сівак (Шіваг), Горняк. Є гурдзці з польськими прізвищами: Бурянські, Камінські. Після Другої світової війни, під час масового переселення лемків, доля переселенців не оминула і ромів. Вони були вислані на Захід і Північ, на так звані "повернені землі". Зараз значна частина гурдзців проживають у районах міст Штецін, Клобжег, Квездко, Ваубжих, Бист-

Роми Польщі

рица, Легніца, Вроцлав та околицях міст Катовіца, Бігом, Забже. І сьогодні молоді роми мігрують до своїх родинів з карпатського ареалу на ці "нові землі".

Мова гурдзців - це мова, яка

близька до мови угорських та словацьких ромів та їх діалектів.

Третя велика група - це роми келдерари. У Польщі самі роми інколи їх називають австрійками. З'явилися вони у другій половині XIX століття після скасування кріпосного права у Румунії. Займалися котлярством, обробкою металу, жінки врожали на картах. Ці роми швидко перейняли польські прізвища. Найбільш поширене - Квек. Вірогідно, воно походило від слова "квек", "цвек" - цвях, гвіздок. Це типові мандрівники, що кочують на художньо оформлених возах, з своєю культурою одягу, традицій, фольклору. Інші типові прізвища Влах (Влох). Проживають у Варшаві, Вроцлаві, Познані, Лодзі. Багато з них проживали у Кракові до середини 50-х років, а потім масово виїхали до країн Європи та Америки.

До четвертої групи належать ловари, що теж інколи називаються польськими ромами як австрійками. Найбільший їхній наплив до Польщі припадає на другу половину XIX століття.

Займалися вони торгівлею кіньми, славились як чудові ветеринари, жінки врожали на картах. З'явилися на території Польщі з Угорщини, Східної Галичини, Південного Сходу. Найбільш поширені прізвища: Коломпар, Коман (Гоман), Дитлов. У середині 60-х років з'являється група ловарів з України, що принесли з собою прізвища Мадеревич, Якович, Ішкевич. Компактних місць проживання не мають. Розсіяні невеликими поселеннями по містах.

Келдерари і ловари - найбільші роми серед інших етнічних груп. Вони мають великі будинки в Польщі. Зараз займаються торгівлею машинами, килимами, шторами, гардинами, одягом.

Ромські королі

У XVII - XVIII століттях у Польщі, яка тоді входила до Литовського

князівства, не було своїх королів. Над ромами вище по соціальній драбині інколи стояли представники польської шляхти. За історичними документами, у XVIII столітті у Литві верховним королем над ромами був ром Марчинкевич. По-різному складалася стосунки між польською і ромською знаттю. Не завжди вони були доброзичливими.

Тільки наприкінці XIX - початку XX століть почався процес обрання ромських королів у Польщі. В першу чергу, це відбувалося у середовищі румунських ромів, келдерарів, які хотіли ретроспективно його і на інші етнічні групи. Початок процесу належить великій ромській родині Квеків, які тільки по закінченні Першої світової війни почали вести осілий спосіб життя. Польські роми поставились до цієї ідеї негативно, оскільки румунські роми були православними, кочівниками, що не відповідало ні релігійні, ні етнічній, ні професійній приналежності ромів Польщі.

Проте, незважаючи на опір, першим ромським королем Польщі був оголошений Михай Квек, дід Януш Квек (на світліні). Це були пожиттєві обрані посади. У 1937 році останнє коронування відбулося у Варшаві на величезному стадіоні, де урочисто два православні священники одягли корону короля на голову Януша Квека. На церемонії, що проходила як шоу, навіть продавали квитки для глядачів. Королю були вручені атрибути влади: жезл і позолочена куля з написом "Король циганський".

Після коронації король виконував одночасно функції законодавчої і судової влади. По закінченні війни діяльність короля була засуджена ніби за співробітництво з нацистами. Зараз у Польщі немає короля, а функції судової влади виконує старший і поважний ром, який визнається громадою і знає давні ромські закони та дотримується традицій. Для польських ромів цю функцію виконує Хендрік Козловський, що живе у передмісті Варшави - Нове Дворе Мазовецькі. Там проживає кілька сотень ромів, що ведуть осілий спосіб життя. Цю цвачо, пан Хендрік має так зване право "магердо" - оголошити про вигнання того чи іншого рома з громади, що є однією з найстрашніших кар для рома.

Серед ромів великою повагою користується душапастир - ксьондз Станіслав Опольський. За його ініціативи почали створюватися церковні школи для ромських дітей, вишукуються гуманітарні допомоги. Все це робиться для підвищення рівня освіти серед ромів, але це ще не всього вдається.

Павел Леховскі

ZYCZE WSZYSTKIM ROMOM NA UKRAINIE
ZDROWIA I WSZELKIEJ POMYSLNOSCI W ZYCIU
JAVEN SASTE TAJ BACHTALE ROMAŁE

P.Lehovskii

СТАВИМО ПРОБЛЕМУ

Чому було тихо в ромській школі?

Ю.Ю. Когутка

Короткі історичні відомості

Ужгородська школа №14 була відкрита винятково для ромських дітей. Її було побудовано за коштів, зібраних міським муніципалітетом. 10 тисяч крон надійшли від губернатора краю Розсіпала, 10 тисяч крон було надіслано першим президентом Чехословацької Республіки Г.Масариком, 10 тисяч виділило міське самоврядування і т.д. Самі ж ромі-батьки виготовили саман для будівництва стін. У школі дітям мили перед навчанням, Червоний Хрест надавав їжу. Славилися школа своїм музично-естетичним напрямком виховання. Тут працював музично-драматичний гурток, який ставив п'єси чеських та словацьких авторів, де разом з учнями на сцені грали всі вчителі школи, а їх було 8. З іншої групи учнів створили дитячий ансамбль з 15 скрипок, контрабаса, цимбалів, бубна. Ансамбль мав шалений успіх, послухати гру юних музикантів приїжджав сам Г.Масарик та взуттєвий магнат Ян Батя.

Незважаючи на свій "похилий вік", будівля школи виглядала, наче добра молодиця: блищала чистими шибками. Своім виглядом школа зобов'язана старанням попереднього директора Й.С.Фекий-шгазі, яка більш ніж 20 років відпрацювала в ній. Свого часу Йолана Степанівна зробила капітальний ремонт приміщень, провела парове опалення у класи, підключила до газового опалення.

Проте у березні місяці вона подала заяву про перехід до іншої школи.

Чому з школи пішла директор?

Це одне з найбільш важких питань. Відіграв, як-то кажуть, об'єктивний та суб'єктивний фактори. Об'єктивний знайшов себе відображення у існуючій системі навчання і виховання ромських дітей. Так, нинішня шкільна програма надзвичайно складна для засвоєння її учнями. З учнями потрібно додатково індивідуально займати-

Ще у квітні у ромській ЗОШ І-ІІІ ст. №14 м.Ужгорода відбулася зустріч вчителів, які багато років відпрацювали в ній і зараз знаходяться на почесному відпочинку, та учнів-випускників, котрі 30 років тому закінчили її.

ся. Бо у ромських сім'ях тільки поодинокі батьки виконують домашні завдання з дітьми. І весь тягар навчання та виховання лягає на плечі вчителів і вихователів. Проте наша шкільна система, не заперечуючи індивідуальний підхід до навчання учнів, фактично не забезпечує його.

З іншого боку - мовний бар'єр. Більше половини ромських учнів області вдома розмовляють на рідній ромській мові, що ускладнює спілкування і навчання дитини. Система зробила вчителів їх заручниками. Відсутні також методичні об'єднання вчителів ромських шкіл, де б вони обмінювались досвідом, збагачувались надбанням колег, розповсюджували досвід, придбанний роками педагогічної праці. Відсутність мотивованого навчання у ромських школах веде до відчуженості учнів та вчителів. Саме це і було об'єктивним фактором, що спонукало колишнього директора школи Й.С.Фекий-шгазі залишити школу.

Серед суб'єктивних факторів найбільшій той, що учень, якого вона навчила читати і писати, під впливом старших родичів виступив проти директора, яка нби не забезпечувала належний рівень знань учнів. Деякі голови ромських товариств поча-

гався утримати дітей у школі, аби вони не втікали з занять...

Ще одна значна проблема - попередження правопорушень. Всі класні керівники добре знали О.П.Борисову - голову комісії місьвиконкому по роботі з малолітніми правопорушниками. Основну увагу директори школи М.І.Івашкович, Ю.Ю.Палінчак, Ю.Ю.Когутка звертали на те, аби учні у 1-4 класах навчилися читати, писати, рахувати, і це все завдяки роботі наших ветеранів-вчителів - Ю.А.Пець, М.П.Ткач, М.М.Кучерява, М.А.Пічкай, Л.Д.Малецький згадав ціваві моменти роботи з ромськими учнями, успішні заходи, які проводилися в школі. Вчитель М.І.Дубенко зазначила, що ромська школа була своєрідною "школою", після якої, робота у ЗОШ №20, де вона зараз працює, видається легкою і насиченою. Звичайно, проблем у роботі вчителів ромської школи багато, і всі вони потребують неординарного вирішення. Проте це наші "внутрішні" педагогічні проблеми.

Зустріч у школі показала, що освіта ромських дітей - актуальне питання сьогодні. Навіть те, що у школі збиралася п'ятнадцять вчителів і шість колишніх учнів школи є виявом того, що школа це не

ли втручатися у процес навчання і виховання, не розуміючи того, що зламати систему, що складалася, дуже важко.

П'ятнадцять вчителів і шість випускників

Представники товариства "Романі зор" провели велику організаційну роботу, запросивши на зустріч колишніх працівників школи. Як зазначив Ю.Ю.Когутка, робота наших колег по школі дуже важка. Во ми пам'ятаємо, як ходили у табір і збирали учнів до школи, як завуч М.І.Славик нама-

стала рідною домівкою для випускників. Бо для інших подібних зустрічей є нормою, коли у школі більше учнів, ніж вчителів, лунають пісні та радичні сміх. А зустріч у ромській школі є свідченням того, що нищення навчально-виховна робота в школі, де вчатьсь ромські діти, як-то кажуть, пробуковсе. Проте це питання до більш широкого дискусії, "круглого столу" як працівників освіти, так і випускників, діти яких ходять зараз до ЗОШ №14 м.Ужгорода.

Є.Навроцька

З ГРОМАДСЬКОЇ ПРИЙМАЛЬНІ

У громадську приймальню газети "Романі Яг" звернулася група жителів ромського табору з вулиці Тельмана, що у м.Ужгороді. Рч в тім, що протягом кількох років у таборі немає нормального джерела питної води. Два роки тому під час проведення магістрального газопроводу і каналізації була знесена єдина колонка з питною водою. Але місцеві органи влади тоді заперечували, що для них буде встановлено не одну колонку з

питною водою, що працювала у таборі, а дві - у різних кінцях вулиці Тельмана, вздовж якої розміщуються будинки ромів.

Проте вийшло як і завжди. Влада обдурила довірливих ромів. Колонку було демонтовано, цементні доріжки і каналізація - зруйновані. Роми сподіваються, що через газету їхні голоси розпочують нарешті у міській владі і обладнають ними же зруйноване джерело питної води.

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ ДО ДЕПУТАТА ПО ОКРУГУ № 36

м.Ужгород, п.Т.І.Зомборі

Шановний Тіборе Івановичу! Звернутися до Вас змусили нас такі обставини. У ромському таборі по вул.Тельмана вже протягом двох років, після проведення магістрального гілки газопроводу і каналізації, відсутнє нормальне водопостачання. Колонка питної води, каналізаційний витік у таборі були демонтовані. Ми своїми силами, як змогли, провели на наш бк водопровід. Проте каналізаційні труби, водостік нам самотужки провести не під силу. Після дощів навколо водопровідної точки збирається багато стічних вод, що затруднює підхід і набрання води мешканцями табору.

Ми знаємо вас як чудового лікаря і, гадаємо, Ви з порозумінням поставитеся до даного питання.

З повагою, староста табору Олександр Лацко.

ХТО ВОНИ ЛЬВІВСЬКІ РОМИ?

Це розповідь про те, відколи поселилися роми у Львові, чим вони займаються, як живуть, до якої віри належать.

Львівські роми належать до Православної церкви Московського патріархату. У Львові оселилися в 1946-47рр. Ведуть ослий спосіб життя. Перші роми, які оселилися у Львові, є вихідцями, в основному, з Дніпропетровщини, Донеччини та Росії. На Західну Україну їх пригнав голод і розруха у центральних областях.

Львів не знав голоду повесних років. Тут була робота. Роми вчилися, працювали. Жінки були домогосподарками, виховували дітей. Деякі працювали і вчилися. Багато з ромів мали середню й вищу освіту.

Десь у 1955-56рр. на "Збоїщах" (район Львова, прим.ред.), теперішня вулиця Топольна, стали табором роми, що прибули з Хмельниччини, Черкаської, Вінницької областей. Це були кочові роми. Вони мінляли коней, жінки врожали. Це були галасливі, строкато вбрані, дуже емоційні люди. Жінки одягали широкі спідниці, поверх пов'язували гарні фартушки, на голові всі заміжні жінки носили хустини.

Через їхню запальну вдачу та яскраві вбрання міські роми стали називати їх "індійцями", а район, де вони оселилися, - "Індією".

Так він називається і нині. Змінюлися часи, змінюлася й "Індія". На місці хибарок вирости гарні особняки. Всі ромські діти ходять до школи. Ніде не побачиш, щоб львівські роми просили, хіба що кілька старих ромок ще врожать. Зривалося міське і кочове населення, стали жити однією дружньою громадою.

Тепер роми займаються підприємницькою діяльністю, виховують дітей. Та жити стало набагато важче - не працює промисловість, нема роботи, нема грошей. Багато ромів продали свої будинки, бо нема на що жити.

Багато виїхали до Москви чи в Італію на заробітки. Інші сім'ї іммігрували до Росії. Поїхали до Італії багато ромських жінок, забравши з собою малих дітей - ці жінки та діти втрачені для ромських сімей, бо не знатимуть своєї мови та свого роду.

Зменшилася громада львівських ромів і через високу смертність людей віком 50-60 років. Роми несуть весь тягар сьогоденного життя. Ведуть господарство ті, в кого є умови, багато займаються реалізаторами на ринках. Серед ромів є багато хворих. Ось так і живе громада ромів міста Лева.

Пенсіонерка тьотя Галя, м.Львів

ЗАПИТУЄТЕ - ВІДПОВІДАЄМО

До редакції "Романі Яг" звернулася ромі-угорці, діти яких навчаються в угорських школах, допомагати роз'яснити каму, у яких розмірах буде виплачуватись допомога по вихованню і навчанню дітей у зв'язку з введенням угорським урядом статусу "Закордонного угорця". Велику допомогу щодо роз'яснення цього питання ми отримали від директора ЗОШ І-ІІІ ст. села Коцково О.Федорюк.

Пропонуємо читачам умови виплати суспільним фондом ім.Іллєній "На батьківщині на угорській мові".

Конкурсні умови для підтримки навчання - виховна діяльність та придбання навчальних посібників і приладів.

Мета фонду: допомога в наданні освіти угорською мовою на батьківщині дітям, моральна та матеріальна допомога батькам.

Коло тих, хто отримає допомогу: батьки, які отримали або подали документи на отриман-

ня угорських посвідчень, виховують у своїй сім'ї малолітніх дітей та в 2001/2002 навчальному році забезпечували їм відвідування шкіль з угорською мовою навчання.

Сума допомоги та підстава для отримання:

Допомога для придбання навчальних посібників.

а) Виплати у гривнях відповідно

до 2 390 форинтам для батьків, які виховують малолітніх дітей, якщо:

1) Діти шкільного віку відвідують школу в Україні, в якій ведеться навчання угорською мовою.

2) Якщо, не з вини батьків, дитина відвідує альтернативну (допоміжну) школу України, в якій ведеться навчання угорською мовою.

б) Допомога навчально-виховної діяльності

Можна отримати виплати у гривнях відповідно до 20 000 форинтів, якщо в родині виховуються не менше двох дітей (до 18-річного віку) на кожну дитину якщо:

1) Дитина відвідує відповідно своєму віку клас в одній з шкіл України, де ведеться навчання угорською мовою;

2) Якщо, не з вини батьків, дитина навчається в альтернативно-

му (допоміжному) навчальному закладі України, де навчання проводиться угорською мовою.

Обидва види допомоги можна отримати один раз в навчальному році при поданні відповідних документів, які підтверджують вищезазвані конкурсні умови, обидві допомоги - одноразові.

Строки подачі документів на конкурс:

Для даного конкурсу допомоги на 2001/2002 навчальний рік можна отримати, якщо подано документи до 31 серпня 2002 року.

Отримати допомогу можна буде після оголошення рішення 19 вересня 2002р.

Умови конкурсу:

• Правильно заповнена анкета.

• Обов'язково додається: а) завірені ксерокопії свідоцтва

про народження всіх малолітніх дітей, які утримуються у сім'ї;

б) оригінали довідок про відвідування школи;

в) при навчанні в альтернативних навчальних закладах (допоміжні школи), де ведеться навчання на угорській мові, довідки про необхідність отримання матеріальної допомоги.

Конкурсні анкети можна отримати в методичному центрі Закарпатського угорського педагогічного товариства (ЗУПТ) м.Берегове, вул. Ольги Кобилянської №17, у голів первинної організації ЗУПТ, або у відповідних регіональних офісах (смт Солотвино, вул.Ленінградська, 18; м.Виноградів, вул.Франка, 1; м.Мукачево, вул.Фрунзе, 1; м.Чоп вул.Вакарова, 3).

Переклад Й.О.Токач

Наприкінці травня у культурному центрі "Романи Яе" м. Ужгороді у рамках програми RIPLE ("Програма впливу ромів на політику й практику місцевої влади") відбувся семінар представників ромських ЗМІ Молдавії, Македонії, України.

Пропонуємо читачам інтерв'ю з редактором ромського журналу "DARHIA" ("Наше коріння") Латифом Мефайлескеро.

— Які ромські часописи виходять у Македонії?

— У час переходу до демократичних методів правління зростає вихід ромських засобів інформації. Основне наше спрямування — це робота з молоддю. Тому з грудня 1998 року виходить на македонській та ромській мовах журнал "CIRIKLI" ("Пташка"), а пізніше почали виходити "Romana" ("Жінки-ромки") ВІЛО ("Серце"), а з 2001 року журнал "DARHIA" ("Наші корені").

— З чим пов'язане таке зростання періодики на ромській мові?

— Ми хочемо показати нашій новій генерації красу ромської мови, велич культури, традиції. Спонукаємо молодь самі шукати відповіді на свої питання, що пов'язані як із сьогоденним життям, так і минулим. В основному ромські журнали видаються на кошти спонсорів. Проте зараз шукаємо меценатів із ромського середовища, і вони допомагають нам.

— Розкажіть про ромську громаду Македонії.

— Зараз у Македонії проживають 1 мільйон 945 тисяч чоловік, ромі становлять близько 2% населення країни від 220.000 до 260.000 ромів. Найбільше з них проживають у столиці місті Скоп'є в громаді Шуто Орзірзі — близько 40 тис. осіб. Ромі проживають на північній околиці міста Чаїр та Чучер Сандево, які нещодавно оселилися на цій місцині, головним чином після землетрусу 26 липня 1963 року. Зараз у громаді Шуто Орзірзі є дві основні школи, де навчаються 3 500 учнів. Вони засвоюють знання за спеціальною програмою, затвердженою Міністерством освіти. Працює дитячий садочок на 150 місць. Крім того,

моврядного органу, очолюваним Мустафой Неждетом.

— Якій освітній рівень ромів Шуто Орзірзі?

— Уряд Македонії надзвичайно стурбований низьким освітнім рівнем ромів і зараз намагається

тому ромською мовою, то через журнали і газети ми хочемо спонукати дітей вчитися читати і писати на рідній мові. Крім того, через те, що у нас проживають ромі двох великих світових релігій — православні і мусульма-

ють найменше шансів досягти успіху — є показник, тест суспільства, цивілізації. У ромів — найменше можливостей і шансів "пробитися" в житті. Треба змінити стереотип суспільства до ромів. Хочу, щоб всі отримали шанс у житті. Вважаю, це мій привілей допомогти їм у цьому. Я хочу допомогти своєму народові через свої знання. Тому хочу впливати на політику через пресу. Описуючи візуально побачене, змушую суспільство оцінити причини негараздів, спонукати до змін, поліпшення взаєморозуміння. Це перша причина, що змусила мене зайнятися журналістикою.

Друга моя мета — видавати книжки для ромів і про ромів. Ми перевидали ромську граматику, написали читанку для молодших школярів. Видаємо багато книжок для дітей.

— Розкажіть про свою родину.

— Моя сім'я — це типова і нетипова одночасно ромська родина. Як мусульманин я маю право мати чотирьох дружин. Проте маю тільки одну — кохану дружину Фатму. Вона спеціаліст з англійської мови. Багато років працює в ромському русі. Моя дочка Невсія, що у перекладі означає "новий час", — студентка коледжу в місті Тер (Італія). Вивчає світову культуру і мистецтво. Син Махір (скорочено від Махараджа) — вчиться у коледжі, хоче бути економістом.

— Що ви вважаєте про себе?

— Мені 40 років, я лікар-трансфузіолог, народився і живу зараз у м. Скоп'є. У ромському русі вже 22 роки. Був помічником професора Шаїн Юсуфа — автора першої ромської граматики, що вийшла у 1978 році за підтримки Міністерства освіти Македонії, яка тоді входила до Югославії.

— Що ви побажаєте нашим читачам?

— У вас дійсно благословенний край. Ромі живуть тут споконвіку, але не всі живуть добре. Тому хотів би побажати взаєморозуміння, витримки, толерантності.

Є. Боїко

Знайомтесь: Латиф Мефайлескеро

створити умови для підготовки й здобуття освіти нової генерації. Ромські діти ними не відрізняються від інших дітей. Але самі умови проживання, слаба підтримка батьків у освітньому процесі, при-

зводити до того, що мало хто з ромів отримує належну освіту й кваліфікацію.

Так, дітей до 15 років в громаді є 9 703 чол. Шкода, що 40% дітей — ромів не систематично відвідують школу, 42% має основну базову освіту. Лише 15% — середню спеціальну освіту, а ще ж мають всього 47 чол. (а це 0,48%). Виходячи з цих цифр, ми розуміємо, що наше молоде покоління є неконкурентоспроможним серед інших представників Македонії.

Тому всі наші заходи, а в першу чергу ЗМІ — це проблеми ромської мови та літератури. Осільки діти розмовляють в основ-

ни — мова об'єднує всіх. Незважаючи на ідеологічні розбіжності у нас мова, традиції, історія, культура — спільні. Ми приділяємо велику увагу підготовці журналістів з молоді. Ось і зараз я привіз з собою найкращу ученицю Сузану, яка побачила роботу вашої газети і, гадаю, це їй знадобиться у подальшій роботі.

— Зупиніться на редактованому вами журналі "DARHIA".

— Наш журнал виходить другий рік. Теми публікацій підкажуть самі учні. Це — майбутні журналісти. Їхній вік від 17 до 21. Якщо у першому номері ми подавали інформацію про наш центр, то у другому — висвітлюємо музично-драматичний напрям нашої діяльності, дитячого лялькового театру і фольклорної групи. У третьому номері плануємо подати про фольклорні ансамблі, традиції, свята ромів. У наступних номерах плануємо висвітлити відомості про музичні колективи як Македонії, так і наших сусідів. У п'ятому номері зупинитися на історії як загальної, так і місцевої.

— Із якими ромськими ЗМІ ви співпрацюєте?

— У нашому культурному центрі було проведено кілька тренінгів, були запрошені представники з "Романтерпрес" Драголюб Ацкович (м. Белград), Яроміла Белажава (Чехія) та представник місцевого телебачення "BT Nacional". Думаю, зараз у нас будуть тісні контакти з "Романі Яе".

— Чому ви, лікар, вирішили займатися журналістикою?

— Я вважаю, що існування національних груп меншин, які ма-

Гельсінська комісія повідомляє про ініціативи в допомозі європейським ромам

У Вашингтоні розглядали питання про боротьбу з расизмом та іншими порушеннями прав людини.

Гельсінська комісія США провела 9 квітня слухання по порушенню прав людини щодо ромського населення Європи і деяким ініціативам, початою Організацією за безпеку та співробітництво в Європі (ОБСЕ) і Болгарією для їхнього припинення.

Перед комісією виступили посол Болгарії Олена Бориславова-Поптодорова, Ніколас Георгі з ОБСЕ, Димитрина Петрова з Європейського центру по правах ромів і Рум'ян Русино з Циганського соціального проекту.

Світолова комісії Крістофер Х. Сміт (республіканець з Нью-Джерсі) заявив, що досвід США по подоланню сегрегації "не простий, але це завжди було необхідно". За його словами, якщо цей процес актуальний для інших країн, то "мабути, завдяки тим урокам, які можна взяти з наших успіхів і невдач".

Нижче подаємо прес-реліз про слухання:

Вашингтон. По всій Європі ромі дотепер стикаються з ситу-

ацією, коли не поважається їхня людська гідність. Про це було заявлено на слуханнях у Гельсінській комісії США.

На слуханнях йшлося про споконвічну боротьбу ромів за права людини, немислимих перешкодах на шляху ромських дітей до освіти, про діяльність Організації за безпеку та співробітництва в Європі (ОБСЕ) і нещодавно започаткованій у Болгарії ініціативі по припиненню подібних порушень.

"Кілька років тому ромський активіст з Угорщини сказав нашій комісії: "Нам не потрібна риба, нам потрібна сітка", — зазначив світолова комісії, член Палати представників Крістофер Х. Сміт. Відлуння цих слів ми почули тут сьогодні. Під сіткою явно мається на увазі освіта".

"Наш власний досвід подолання сегрегації не простий, але завжди був необхідним, — додав п. Сміт. — Якщо американський досвід актуальний для інших, то, мабути, завдяки тим урокам, які можна взяти з наших успіхів і невдач. По всій країні громади постійно домагаються того, щоб наші школи були школами, де учать не фанатизму, а теримості,

і є місцями, які об'єднують, а не поділяють людей".

"Чим більше я дізнаюся про важку долю ромів, тим більше дивуюся певним паралелям з досвідом американських індіанців у нас у країні", — зауважив у своєму виступі голова комісії, сенатор Бен Найт-хорс Кемпбелл (республіканець з Колорадо). На сьогодні голова Кемпбелл — єдиний американський індіанець у сенаті США. "Роми все частіше починають висловлювати свою позицію, прагнуть не до особливого ставлення, а до можливості вільно, без дискримінації користуватися своїми правами людини".

"На жаль, як наочні підтвердження різні організації, переслідування і дискримінація ромів на етнічному ґрунті поширені в більшості країн Європи, — заявив член Палати представників Джексоф Р. Пітс (республіканець з Пенсільванії). Стереотипи у ставленні ромів існують у Східній і Західній Європі. На жаль, немає переконливих доказів того, що більшість етнічних груп у Європі бажає покласти край цим стереотипам і расизму, що реально існують".

На слуханнях було відзначено, що зараз у ряді європейських країн

існують безліч перешкод, що обмежують доступ ромів до освіти — від расистських нападків з боку однокласників і вчителів до направлення ромів в окремі школи з нерівними умовами. Правозахисники наголосили, що необхідно мати політичну волю і запропонували державним керівникам визнати, що бар'єри існують, і треба забезпечити широку підтримку для їх усунення.

ОБСЕ, у тому числі Бюро по демократичним інститутам і правах людини (БДІПЧ), залишається важливим форумом для вирішення проблем, пов'язаних з наданням прав людини ромам. БДІПЧ продовжує підтримувати ініціативи по освіті ромських виборців, співпрацює з зацікавленими урядами над способами легалізації ромських селищ і об'єднанням ромських та інших політиків.

Гельсінська комісія США це — незалежне федеральне відомство, що сприяє реалізації положень Гельсінських угод. До складу комісії, створеної в 1976 році, входять дев'ять сенаторів, дев'ять членів Палати представників і по одному членові від Державного департаменту, Міністерства оборони і Міністерства торгівлі.

ROM-PRESS

Поліція Гельсінкі розпочала розслідування незаконного перетину кордону групою біженців

Поліція Гельсінкі 22 травня приступила до розслідування контрабанди людей і незаконного везу з Фінляндії біженців. Як повідомило фініське телебачення, в поліцію звернулася з заявою про надання притулку група ромів чисельністю 20 чоловік, серед яких були і діти.

На сьогодні в поліції немає версій, з якої країни і яким саме чином ромі потрапили у Фінляндію. Як правило, вони прибувають з Польщі і Чехії, але по цьому випадку повідомлень не надійшло. Однак поліцейські припускають, що група потрапила в країну з допомогою деяких структур, що займаються організацією незаконного перетину кордону. Відповідно до фініського законодавства, це є контрабандою людей.

Як зазначили в поліцейському управлінні Гельсінкі, протягом останніх кількох тижнів у Фінляндію з'явилося кілька таких груп, про які також немає ніякої інформації. На час розгляду притрубили у Фінляндію ромі розміщені в гельсінському центрі прийому біженців. Питання про надання їм притулку буде вирішене залежно від того, з якої країни вони притрубили. Якщо там їхній безпеці нічого не загрозувало, у наданні притрулку буде відмовлено.

Останні віртуози Закарпаття

Наша газета неодноразово знайомила читачів з талановитими ромськими музикантами. Передусім з тими, хто якоюсь мірою пов'язаний зі Закарпаттям, яке нещодавно, а саме за часів існування республіканських музичних об'єднань, славалося тими на весь Радянський Союз.

Та все якось говорилося про старіше покоління, менше про наших сучасників. Як їхнє сьогодні? Чи є перспективи і яким вони бачать своє майбутнє? Своїми міркуваннями з нами нехай поділяться самі.

Отож знайомтеся, Іван Савченко, знаний серед музикантів як Іонч, музикант, ударник, батько трьох дітей.

— Коли Ви вперше сіли за інструмент?

— Років, мабуть, у сім-вісім. У дванадцять вже нелогоно грав, а в чотирнадцять поїхав з ромським колективом під керівництвом Політаєва у свої перші гастролі до республік Середньої Азії.

— Які саме міста Вам найбільше запам'яталися?

— Поїздка тривала. 9 місяців. Всіх міст не пригадаеш. Найбільш припали до душі - великі, з пам'ятками близької нам східної культури, такі, як Душанбе, Ташкент, Самарканд, Ленінград, сумнозвісний Ленінград.

— У ромів звичайна професія передається з покоління у покоління. У вашій сім'ї теж були музиканти?

— Можна сказати, що я з династії музикантів. Нас п'ятеро братів - всі музиканти. Батько покійний неперевершено грав на скрипці, був вірцем для усіх нас. Старший брат був саксофоністом; другий - акордеоніст; третій - гарний скрипаль та гітарист, взагалі постає неординарна і всебічно обдарована; четвертий - бас-гітарист, ну і я граю на ударних інструментах.

— Якій музиці Ви надаєте перевагу? Ваш улюблений жанр?

— Я дуже люблю грати джаз. — Які музичні теми у джазі Вам подобаються найбільше?

— Мені подобаються твори Оскара Пітерсона, композиції Дюк Елінгтона та інших відомих джазменів.

— Ви брали участь у фестивалях?

— Так. Вперше це було у 1971 році. Тоді я взяв участь у Всесоюзному джазовому фестивалі в Москві, грав з ансамблем "Сме-

річка". Ми виконували відомі джазові композиції у народній обробці і зайняли четверте місце. Пам'ятаю, це дуже сподобалося слухачам і нас дуже тепло вітали.

— Кажуть, що Вас вважають одним із найкращих ударників в Україні. Ви погоджуєтесь з такою думкою?

— Один з найкращих в Україні? Не знаю, мабуть, перебільшують. Але на Закарпатті напевне.

— Ви брали участь у Всеукраїнському джазовому фестивалі "Пап джаз-фест". Відчувається, оркестр, у якому Ви граєте, дуже зіграний. Вас чудово прийняли, зустрічали стоячи.

— Так. Адже ми працюємо разом з відомим виконавцем Бейлою Горватом. А зараз до нас приєднався ще й бас-гітарист Ерфі Адам та піаніст Едуард Вишневський. А ось, власне, й він сам!

— Пане Едуарде, не заперечте принагідно до нашої розмови?

— Звісно, ні.

— Коли Ви вирішили зайнятися музикою?

— Спочатку мені дуже подобалися барабани й взагалі ударні інструменти. Було мені тоді десь років шість. Я шшов вчитися у музичну школу. Але смаки змінюються, і я обрав піаніно. Батьки запитали для мене навіть приватного вчителя.

— А у Вашій родині були музиканти?

— Тільки дідусь, батько моєї мами. Він скрипаль. Зараз мешкає у Чехії.

— Подієюють, що джазова музика - Ваше амплуа.

— Вірно, я дуже люблю джаз. І вважаю, що хороший музикант той, котрий здатен грати джаз та імпровізувати. Тоді йому все під силу.

— З Вами разом працює ще четверо музикантів. Як Ви охарактеризуєте Ваш колектив?

— По-перше, зіграний. У нас

один із найкращих ударників. Я знаю, що кажу, адже граю кожного дня вже протягом дванадцяти років. І знайомий з багатьма виконавцями на ударних, тому можу порівнювати. Знаю, що він ще й надміру скромний. Також у колективі грає хороший різноплановий бас-гітарист. У такому складі ми працюємо вже понад рік. Але з бас-гітаристом я особисто працюю п'ятий рік, а з Бейлою Горватом десяти.

— Розкажіть про останній фестиваль, у якому Ви брали участь. Адже Вам аплодували стоячи.

— Чесно кажучи, спеціально до фестивалю ми не готувалися. Нам запропонували взяти участь у ньому за день до його проведення. Ми погодилися. Для виступу обрали відому музичну тему "Summer time". Дану композицію ми зіграли у власній обробці. І це дуже сподобалося слухачам, ми теж отримали задоволення.

— Едуарде, як Ви гадаєте, чому у Ужгороді так полюбилося музикантів? І чи не виникало у Вас бажання навчатися музичному мистецтву молоді?

— Таке бажання, звісно, є. Бо, як кажуть, музика вічна, все інше минає. Я мрію про те, щоб серед молоді було багато таких, як б так як я цінували й любили музику понад усе. У нас є талановиті, обдаровані учні. Але Ви правильно підмітили, що їх обмаль. Хочу назвати деяких з них. Це талановиті тринадцятирічні виконавці, яких я навчаю особисто: Адам Ізольда та Пап Віктор.

— До Вас тягнуться молоді?

— Гадаю, так. Я відчуваю, що вони сприймають мене не тільки як вчителя, але цінують як музиканта й поважають як людину. Я також дуже їх ціную, бо в них дійсно є талант. А стосовно того, що таких дітей мало, то це, напевно, тому, що бути музикантом на сьогодні не дуже й престижно. На Заході ставлення до музично обдарованих людей зовсім не таке, як у нас. Можливо, це через загальне зубожіння у країні. Адже мало хто дозволить собі піти, хоча б тричі на місяць на концерт. Людям на хліб не вистачає. Крім іншого, не всі батьки, особливо ромські, можуть дозволити собі придбати для дитини музичний інструмент або оплатити навчання, хоча, можливо, саме у цієї дитини, як-то кажуть, музика в крові. Отак і пропадають молоді таланти.

— Не так давно Закарпаття вважалося кузницею музикантів. В яке з громадських місць не заглянь, всюди лунала жива музика. Чи то фольклорна, чи то джазова, чи естрадна. Зараз переважна більшість кафе, ресторанів, пабів пустіє. Або в них просто крутять дискотеку. На сьогодні у досить великому місті лише у двох-трьох місцях можна почути справжню му-

зику у живому виконанні. З чим це пов'язано?

— Напевно з тим, що заробляти собі на життя музикою, то дуже важкий хліб. Але, думаю, що з часом люди зрозуміють, що живу музику не замінить ніщо. Адже це пряме спілкування виконавця й слухача. Коли музикант стоїть на сцені й настроює свої інструменти, вже саме цей процес хвилюванням пронизує серце.

— Вашому сину виповнився рік. Ви навчатимете його музиці?

— Я мрію, аби з нього був музикант.

Сидимо за чашкою духмяної кави. Підходить Ерфі Адам. Починаю розпитувати його про те, коли він вперше зайнявся музикою.

— Мій батько віддав мене до музичної школи навчатися на скрипці, адже він сам був скрипаль. Там я провчився п'ять років. Та в чотирнадцять почав грати на бас-гітарі, це тоді було дуже модно.

— Яка музика Вам імпонує найбільше?

— Понад усе мені подобається джаз та, звичайно ж, ромська народна.

— Де саме Ви почали працювати?

— Почав працювати у ресторані "Київ", тепер це "Червона ружа", разом з піаністом Мішею Фуско. Було мені тоді шістнадцять.

— Колектив, у якому Ви зараз працюєте, вважається найкращим у Закарпатті і всіма його членами є ромі. Керує ним Тиберій Горват. Як довго Ви з ним співпрацюєте?

— Років дванадцять буде. Почав я з ним працювати в ресторані "Закарпаття", тепер ми разом працюємо в ресторані "Ужгород". У нього чудовий музикант, віртуоз. У нього я багато чому навчився.

— Тиберій Горват дав багатьом музикантам півтитуку в професійне життя. Вам також?

— Так, і не тільки мені. Навіть старшим було чому в нього почитатися.

— Ви також періодично працюєте у колективі, яким керує Вілі Пап. І зараз, разом з цим колективом, готується до прем'єри спектаклю "Калором" ("Чорний циган").

— Це й справді так. Ми готуємося вже до другої його прем'єри. Розмова пожаждалась, бо до

нашого столу підходить ще двоє гостей. Це відомі постать музичного життя регіону Тиберій Горват та його син Бейла, який проживає зараз в головному місті Угорщини Будапешті.

— Пане Тиберію, за якими критеріями Ви підбирали свій колектив?

— За високим рівнем знань, досвідом роботи, різноплановістю у виконанні і, звичайно ж, талантом.

— Куди Вам пощастило їздити на гастролі?

— Я об'їздив майже весь Радянський Союз до Усурійська, весь Кавказ, бував у Середній Азії. Було навіть так, що за два роки жодного разу не віддав рідної домівки. Працював, здебільшого в ромських колективах. Разом з Білашом Вишневським, потім з народним артистом Росії Миколаєм Жемчужним. Часто мінвав роботу. На Закарпатті працював в Ужгородській обласній філармонії.

— Ми говорили, що на сьогодні буги музикантом не так вже й престижно. А як вважаєте Ви?

— Можливо, серед гадже й ні. Але у середовищі ромів це завжди було і є престижно. Колись це була навіть елітарна професія.

— А для кого з відомих постатей Ви грали?

— Я грав для президентів Греції, України, Угорщини, відомих діячів української політичної сцени, як Кравчук, Плющ, для наставника Отто Габсбурга, для відомого фінансиста Джорджа Сороса, спортсменів Яшина, Блохіна, Озерова. Я навіть у фільмі знімався разом з Гурченко, Ліпа та Мордюковою. Ім у вільні хвилини я грав також.

— Зараз Ви, як музикант, можете забезпечити себе достатньо в матеріальному плані?

— Не дуже. Зарплата низька. А сім'ї у ромів численні. Та самі розумієте й іншим зараз ведеться не солодко.

— Ми говорили про прийдешніх музикантів - нашу молодіть. Чи маєте Ви власних учнів?

— Звичайно. Моя найбільша гордість - це піаніст Едуард Вишневський. Я його вчив з десяти до шістнадцяти років, і зараз він грає разом з нами. Горджуся також своїм сином Бейлою та молодшим сином Йосипом, - сльва-лом, який став фіналістом фестивалю "Слов'янський базар". На жаль, помер мій учень з Чопа Людвіг Рошташ.

(Продовження на б стор.)

РОМ ПЕРЕМІГ НА ВИБОРАХ УГОРЦЯ

Не вірите? Поїдьте у невеличке угорське село Сюрте, що знаходиться за 15 км від Ужгорода. Вперше про село згадується у письмових джерелах 1322 року. В селі проживають 3 тисячі селян, з яких понад 320 ромів. У селі є 18 вулиць, і депутатом від "союзів" вул.Куря став Йосип Йосипович Тирпак, який переміг на рома Лощі Вароди, що має міцне гос-

подарство бізнесмена. Шістдесят голосів проти сорока - результат голосування.

Про своє бачення тих виборчих подій ми запитують голову сільської ради села Сюрте Арпада Івановича Пушкаря.

- Я гадаю, що й Тирпак своєю передвиборною програмою зумів переконати виборців у дєвєсті своїх намірів. Ромські й угорські будинки стоять поруч на одній вулиці, таке сумісне проживання

Сюжети з життя села Сюрте

позитивного впливає на життя одних і інших. На вулиці охайно, прибрано, навіть канавки для стоку води - рівеньки, прочищені. Будинки чепурніенькі, побілені, навколо багатьох ростуть квіти. Хоч будинки і невеличкі, проте добротні, дво- і трикімнатні. З іншого боку, дивлячись, як роми обробляють свої земельні наділи, отримані після розпаювання землі, односельчани бачать, як роми з любов'ю ставляться до нашої годувальниці. Сільська рада з порозумінням ставиться до того, що у ромів всього один кнь на всю громаду, тому в сільській раді виділяють трактор, який весною оре всім малозабезпеченим селянам їхні земельні наділи і підготовляє їх під садіння.

Раніше ромів-депутатів не було у сільській раді. Минулого року роми своєю працею, а вони прокопали близько кілометра магістралі для газифікації, показали, що і роми можуть працювати для потреб усіх сюртеців. Цього року плануємо газифікувати ще 6 вулиць. Робота ведегься за трудовими угодами, що важливо у наш скрутний час. Це допомагає ромським сім'ям фінансово і майже ніхто з табору не вижджає жєбракувати.

"НЕОБХІДНО ЗДОБУВАТИ ОСВІТУ, ІНАКШЕ ПОТІМ У ЖИТТІ БУДЕ ВАЖКО"

Ці слова ми почули від випус-

книці 9-А класу ЗОШ І-ІІІ ст. С.Сюрте **Андреї Горват**. Миловидна дівчина з розумними очима разом з дівчатками-угорками чекали свого вчителя на консультацію. Адже днями перший іспит з угорської мови. На черзі - математика. Андрея - активістка класу, вона співає в учнівському хорі, гарно танцює. "Моя мрія по завершенню 11 класу піти вчитися в Ужгородське культурно-просвітне училище на хореографічне відділення."

Як зазначив класний керівник 9-А класу **Емерих Емерихович Неце**, у класі 20 учнів, з них 4 роми і ніхто ніколи не образив їх. Критерій оцінювання - добре навчання. У селі багато шлюбів ромів і угорців, ромів і українців, що об'єднує людей, спонукає до взаєморозуміння і взаємоповаги.

Учень цього класу **Чобо Балог** поділився своїми майбутніми планами. Він по закінченні школи планує вчитися у профтехучилищі і стати водієм. Його кредо: "Вчитися як краще, відвідувати регулярно школу і добре закінчити її."

Не відстає від нього і **Йосип Салко**. - Я не такої міцної статури, як Чобо, тому у моїх планах - здобути освіту автослосаря.

Хтось повинен буде ремонтувати машини. Мені це подобається.

Шкода, що не було у школі того дня **Мелінди Молнар**. Тут вина, напевно є з боку батьків: в сім'ї багато дітей, не вистає маминих рук, аби усіх нагодувати і доглянути.

Зі загальною ситуацією в школі поділилася її директор **Клара Василівна Жовчак**.

- У нашій школі з угорською і українською мовами навчання нараховується понад 400 дітей, з яких 90 - це ромські діти, ми створюємо всі належні умови для навчання. Хочеться відзначити таких учнів, як ученицю 7-Б класу **Дану Горват**, яка є повною сиротою і виховується у

сім'ї брата **Берталона Горвата**. Дівчинка добре вчиться, бо розуміє важливість отримання належної освіти. Не може не сказати теплих слів про таких учнів, як **Мелінду і Дану Керекешів** - учениць того ж 7-Б класу, **Марію і Корню Керекешів** - учнів 9-В класу.

Хотілося б наголосити, що з 1 січня 2002 року набрав чинності закон "Про угорців, які проживають у сусідніх країнах". Згідно з цим законом, у сім'ях, які визнані етнічними угорцями і мають двох і більше дітей, котрі регулярно відвідують школу, буде через фонд Іллеші виплачуватися допомога у розмірі, встановленому угорським урядом. Це має заохочувати угорців до участі у громадських організаціях та у вивченні рідної мови. Оскільки у нас багато міжетнічних шлюбів, а наші роми - це угорські роми, тому вони мають всі права на допомогу. Зараз ми оформляємо документи і подамо у наше відділення КМКС (Угорське культурне товариство) на отримання документів від угорського уряду.

Повертаючись ми з відрядження з Сюрте з впевненістю, що про все, що ми розповіли, це реаліє сьогодні. Отож, ще не все втрачено, отож, можна виходити з тієї ситуації, аби тільки було взаєморозуміння.

Є.Сюрте

На світлині: класний керівник **Е.Е. Неце** з випускниками.

Останні віртуози Закарпаття

(Закінчення. Поч. на 5 стор.)
Він теж був хорощим виконавцем на клавішних.

- **Яка музика Вас надихала й коли Ви почали грати джаз?**

- Мене завжди інспірувала музика у виконанні **Оскара Птерсона**, **Сві Гарднера**, **Дюка Елінгтона** та інших метрів музичної сцени. Джаз почав виконувати у п'ятнадцять років. Ми грали разом з **Юрієм Лєгоцьким**, **Олександром Рошашом**, **Дюлою Галамбош**. Зараз я виконую джазову музику на скрипці, а це, поверте, дуже важко. У музиці прикладом для мене є **Стефано Грапеллі**. Ще мені дуже подобається скрипаль **Робі Лакатош**. Існує навіть диск, на якому ці два унікальні виконавці грають разом.

- **А Ви, пане Ерфі, навчатете музиці дітей?**

- Так, я викладаю музику в Палаті дітей та юнацтва (Падіоні). В мене є багато талановитих дітей, між ними й ромські. Їм дуже цікаво навчатися. Вони старанні, і я сподіваюся, що вони продовжуватимуть нашу справу з таким же натхненням, яке в них спостерігається зараз.

- **Ви теж з династії музикантів (це вже до Бєйлі Горвата). Яке це відчуття належати до такого роду?**

- Я дуже горджуся, що мені пощастило бути членом такої родини.

ни. Мій батько **Тибєрій Горват** є для мене прикладом. Він дуже талановитий і різносторонній музикант. Грає на скрипці, акордеоні, піанно, синтезаторі. Рідний брат **Йосип Горват** співак - дипломант фестивалю "Слов'янський базар". **Дідусь Олександр Рошаш** теж був скрипалем, як і мій прадід. По лінії матері теж більшість - музиканти. Я почав грати в п'ять років. Вчився в музичній школі. Навчання продовжував у відомого скрипаля **Шандора Ярєка** в Будалешті, де й одружився і тепер живу. Хоча часто відвідую Ужгород. Моя дружина теж з відомої в Угорщині сім'ї музикантів. Її брат знаменитий виконавець-цимбаліст **Ференц Радич**, грає разом з оркестром "Сто циган". Нещодавно вони отримали перше місце на одному з престижних міжнародних конкурсів. І батько дружини також своє життя присвятив музиці. За все, чого мені вдалося домогтися в житті, я дякую Богу та моїй родині, котрі вчили мене. В першу чергу, батькові та дідусеві.

- **Яку музику Вам доводиться виконувати найчастіше?**

- Угорську народну музику, ромську народну і, звичайно, джаз.

- **Чому Вас так приваблює Ужгород?**

- По-перше, тут живуть мої батьки. По-друге, тут я робив свої перші кроки на професійній ниві. Грав у ресторанах "Закарпаття", "Корона".

- **Ви мали нагоду гастролювати по містах Росії. Кому з відомих людей Вам доводилося грати?**

- У 1998 році працював у Москві у відомого артиста, музиканта й режисера **Дуфуні Вишневського**. В Ленінграді працював у **Лєнконцерті**, художнім керівником якого був мій тепер вже покійний дядь-

ко. Грати доводилося людям, імена яких самі за себе говорять - це **Джина Лолобріджиджа**, **Володимир Жирновський**, тенісист **Тед Енсен**.

- **Ваш шестирічний син Норберт теж в майбутньому буде музикантом?**

- Було б гірком не продовжити музичну династію нашого роду. Я дуже хочу, щоб він присвятив себе саме класичній музиці. Бо, на жаль, для угорських ромів немає великої перспективи для традиційної ромської музики. В країні, де на одній вулиці колись було по п'ять ромських колективів, зараз залишилось стільки, що на пальцях порахуєш.

- **Запитання до Вашого батька Тибєрія Горвата. Ви відомі не лише як музикант, але й як авторитетна постать серед громадських діячів Закарпаття. Очолюєте товариство по захисту прав угорських ромів "Унг-ромен". Чого б Ви хотіли досягти?**

- Вдосконалити студію звукозапису, яку було відкрито при товаристві. Аби юні талановиті діти мали можливість записувати там свої фонограми. Музика збагачує душу і нашим першочерговим завданням - підтримати в талановитих дітях ентузіазм та бажання вдосконалюватися. Стимулювати їх до досягнення своїх мрій.

А наша редакція бажає оцим чудовим людям, з якими ми вели розмову, не падати духом, вірити, що попри скрутні часи, які переживає наша держава, в музично обдарованих дітях все ж таки буде яскраве, професійно насичене майбутнє. Тому слід допомагати у реалізації мрій молоді.

У наступних номерах ми познайомимо вас з династією сучасних музикантів сім'ї **Пап**.

Розмову вів **Аладар Адам**

1 червня - Міжнародний день захисту дітей

Він проводиться за рішенням Міжнародної демократичної федерації жінок, яке було прийняте у листопаді 1949 року.

В нашій державі День захисту дітей установлений Указом Президента України від 30 травня 1998 року.

Цей день не тільки один із найрадніших свят для дітвори, але й нагадує дорослим про їхню відповідальність за майбутнє тих, кого вони виховують.

Пропонуємо до вашої уваги інформацію, яка змусить вас замислитися.

❖ Якщо Вам ніколи не доводилося страждати через небезпеку війни, самотність тюремного ув'язнення, агонію катування, муки голоду, ... Ви на крок попереду від 500 мільйонів людей, котрі живуть на Землі.

❖ Якщо Ви вільні відвідувати церковні Служби без страху утисків, арештів, катування чий смерті, ... Вам пощастило більше, ніж трьома мільярдами людей.

❖ Якщо у Вас є їжа в холодильнику, одяг, аби прикрити тіло, дах над головою і власне ліжко, ... Ви більш заможніші, ніж 75% населення Землі.

❖ Якщо Ваші батьки ще живі та не розлучені, ... Ви - велика рідкість навіть у США і Канаді.

❖ Якщо Ви ходите з високою піднятою головою, з посмішкою на обличчї та вмієте бути щиро вдячними, ... Ви - щаслива людина, бо більшість, хоч і вміє, але не робить цього.

❖ Якщо Ви змогли прочитати ці рядки, Вам пощастило більше, ніж 2 мільярдами людей на Землі, які зовсім не вміють читати. Задумайтесь над цим.

Туризм - це образ гордості, це вияв досягнення висоти культури даного народу.

Туризм - це наука, романтика, спогади, це вишукані, невимушені пережиття.

Туризм - добровільний видаток, який пристосовуємо до кожного економічного рівня.

Туризм - це найбільша індустрія світу.

Коментарі й спостереження про котрі буду говорити сьогодні, базовані на моєму 30 літньому досвіді та праці в галузі туризму в Україні. Народжена поза межами України, та вихована в Америці у тісному крузі української діаспори, Україна була для мене землею моїх батьків. Її історія, культура, географія не були мені чужими, та її доля не була мені байдужа.

У 1970 році я вперше приїхала на Україну, як працівник і гід фірми "Кобаснюк". Це найстарша і єдина фірма, яка від 1920-х років була туристичним серцем діаспори. В 1980 році я створила власну фірму "SCOPE TRAVEL" - і сьогодні це єдина, що вижила американська туристична фірма, котра займається виключно туризмом в Україні - організує регулярні групові туристичні маршрути, конгреси, індивідуальний та бізнес-туризм, та налагоджує культурний обмін ансамблів. З 1980 року від "СКОП ТРЕВЕЛ" 15 мільйонів доларів вплили в туристичну економіку України.

Туризм в Україні - це незрівнянна мережа можливостей, це не використана копальня золота. Нема другої держави в Європі, яка географічно, історично і етнічно охоплює все для створення більш різноманітного, цікавого і культурного маршруту.

Італія - гордиться горами та Середземним морем, але не має Дніпра.

Німеччина має Рейн, Алпія, але не має Чорного моря.

Навіть ті держави, котрі мають ніби все, не мають температури та різноманітності фольклору. Це небуденна садибна, котрої ніхто не має і не буде мати - бо це є спадок поколінь, котрий він повинні сьогодні використати для себе та для загального добра вашого народу.

Вирінає питання, якщо Україна має це все, що я намітила (А ВОНА МАЄ!), то чому туристично Україна НА ОСТАННЬОМУ місці в Європі? Чому Ваші міста не переповнені туристами, так як Будапешт, Прага чи Краків, вже не говорю про Париж, Лондон чи Мадрид.

Успіх якої-небудь установи чи громади залежить від ОРГАНІЗАЦІЇ та ІНФРАСТРУКТУРИ - від найвищих кадрів до найнижчих, де кожна клітина відіграє колосальну роль.

Ми почнемо з туризму
Україна стає вільною. Створено міністерство, котре за останніх 10 років НІЧОГО не зробило. Де є ДЕРЖАВНІ ТУРИСТИЧНІ бюро, хоча б в ключових державах, з яких є наплив туристів в Україну? Україна - друга найбільша держава Європи з населенням 50 млн, не має ані одного державного туристичного бюро ПОЗА ПІ КОРДАНАМИ!

До кого мають люди звертатися за інформацією і набути рекламні проспекти?

Чи то так важко провести статистику, що, наприклад з Америки, Канади, Німеччини, Франції і Англії є найбільший доплив і в тих державах, де вже є Амбасаді і консуляти України, посадити одну чи дві туристично освічені особи для видачі інформації?

Так, існує Міністерство туризму, але це тільки покришка, щоб здобути посади, щоб здобути квартири в Києві та мати державні фонди і оправдання на власні виїзди за кордон.

Навесні 1999 року в Нью-Йор-

напливом туристів. Де ми, як туроператори, маємо черпати інформацію про музичні чи фольклорні фестивалі, мистецькі виставки, замки, скансени, спортові змагання? А ці речі необхідні для проведення цікавих групових маршрутів.

• **Хочу бачити** схему нормального міжміського автотранспорту, включаючи довколишні села.

Ви маєте фонди на будову нових пам'яток, чи то нерезальне збудувати хоч одну дорогу в області для автотранспортних маршрутів?

гійської мови. Тому що дохід і туризму є спорадичний і сезонний, найкращі мовні кадри задля заробітку перейшли на спільні підприємства.

Будова туристичної схеми виглядає в Україні так:

Туризм і Україна

У гості до редакції "Романі Яз" завітала президент туристичної фірми "СКОП ТРЕВЕЛ" Марія Гельбіг, яка поділилася своїми враженнями щодо розвитку туризму в Україні.

Мова та стиль написання автором збережені.

кському консульстві було скликане засідання американських туристичних фірм для відкриття першого державного National Tourist Office of Ukraine. НАРЕШТІ!

Маленький лафортет, промова консула, промова голови Air Ukraine (яке тоді вже не літало). Відтак представлено нам директором того бюро; говорити по-українськи він не вмів, калчива англійською, Агтамі вбрання, Гуссі краватка, обвішаний золотом. Звернувся він під час прийому особисто до мене, щоб моя фірма була спонсором брошури і рекламних проспектів про Україну. Прошу Паньства - ОДИНОКИМ спонсором України МОЖЕ БУТИ ТІЛЬКИ УКРАЇНА, більше ніхто. До нині нема адреси того бюро, телефону, а пан в золоті зник, зате представники Міністерства туризму приїжджають далі і перекладачами.

З незалежністю у 1991 році прийшло полегшення на оформлення віз, але то не надовго. Міністерство туризму та державні органи дуже скоро зорієнтувалися, що вони втратили механізм впливу для допливу валюти і з приходом нової адміністрації у 1995 р. все почалося заново, повний поворот до Софійської системи:

- Формат візи зріс на 4 сторінки
- Кошт візи підріс до \$75
- Для відвідувачів повернено т.зв. "ЗВЕЩЕНІЄ" чи ЗАПРОШЕННЯ з ОБІРУ
- Для туристичних віз РЕФЕРЕНЦІ

Видумано примусову реєстрацію паспортів по приїзді в Україну

Примусове медстрахування при приїзді і т.д.

Це все тільки відкинуло західного туриста. Зате між турагентами спеціально в Брукліні донині процвітає корупція, яка переходить через всі верстви українських амбасад і консулятів. Ніхто інший як ВИХІДЦІ З УКРАЇНИ обманюють, фальсифікують, підпілюють документи. При заході технології в кожному бюро можна зробити будь-який документ, купити новий український паспорт чи так звану зелену карту сталого побуту в Америці. Тому за кілька тижнів прийшло полегшення, але то ще далеко до західних стандартів вільного туризму.

Брак нормального державного джерела інформації не дає нам можливості допомогти Вам. Не шука збудувати готель, треба його заповнити постійним всесезонним

Нам відомо, що: у Києві є музичний фестиваль восени. До нині нема дати, невідомо, які спектаклі, які артисти виступатимуть.

Нам відомо, що: гуцульський фестиваль відбувається в Косові, в Космачі або в Вишніці - та не відомо коли? Ще в березні того року, директор по туризму Івано-Франківської області не знав дати!

Нам відомо: про фестивалі "ЧЕРВОНА РУТА" та "СОРОЧИНСЬКИЙ ЯРМАРОК", але ДЕ І КОЛИ? Для західного туриста та для ефективної реклами нам потрібна інформація, хоча б рік наперед. Я укладаю тури у вересні на наступний рік, у листопаді виходжу на Інтернет з новою програмою та друкую брошури, щоб захопити ринок Різдважних базарів. Наприклад сніг розсілаю рекламні проспекти тиражом 25,000.00 і в лютому починаю рекламувати у пресі. Американці і канадці мусять визначити літні вакації хоч півроку наперед.

Хочу бачити державну туристичну структуру, котра координує культурну програму обласних туристичних організацій, їхні районні відділи і окольні села.

рутів і зобов'язати дану область збудувати по тій траєкторії кожних 200 кілометрів пункти відпочинку і утримувати їх у чистоті. У туристичному світі ми оцінюємо культуру даного народу на підставі чистоти туалетів.

Це дуже неприємна, болюча, але надзвичайно актуальна справа. В тепершній час у XXI столітті, по 10 роках незалежності, Україна не має пунктів на трасах, котрі можуть обслужити групу 30-40 осіб. Є вже де-не-де модерні зупинки, але одна дірка на 40 осіб, по 2 хв на особу - півтора години!! В західному світі час до гроші! Турист платить \$2-3 тисячі доларів за 2 тижневий тур в Україну, щоб 20 годин з того чекає в черзі до туалету! Ми надалі змушені робити зупинки у лісі - пані направо, а панове наліво.

Хочу бачити хоч один новий потяг: чистий, без сплісінелі і подертої постелі. Санітарний стан залізничного транспорту, залізничних вокзалів і аеродромів (крім Борисполя), є прямо ординарний. Для того не треба мільйонного бюджету - треба здорового глузду, відро води, мило, хльорок та ідейних людей.

Хочу бачити школу - курси для вишколення гідів на державному рівні. Гід - це образ, це лице ВАШЕ, що він говорить і як він говорить про Україну. Чи пригадуєте, який вишкіл переходили гідів в Москві і в Києві за совєтських часів? Так нині багато турфірм по Україні. Є гіді, котрі мають знання, але вони не вмюють всебічно обхопити туристично-організаційної схеми тур-групи. Київ і Крим найкраще вив'язуються під тим оглядом, а Львів, Одеса, Харків слабше, а спеціально щодо знання ан-

Міністерство вилучає, як здерти валюту із західного туриста, із ваших турфірм.

Олігархи будують готелі, вкладаючи в них відмілі гроші і закордонну або гроші, котрі під себе нагребли за останні роки і не мають, що з ними зробити, бо це надали податкова і валютна покришка. Про загальний розвиток туризму вони не мають зеленого поняття і не дбають про нього.

Приватні ресторани та заправки, котрі з'явилися на трасах, не ефективно підготовлені до групового автотуризму. 29 червня 2001 р. 50 осіб чекали 2,5 години на обід у Косові, котрий був замовлений 2 місяці наперед. Нашим туристам відхотілося популудневої програми, вони хотіли якнайшкоре до готелю.

Ми дуже свідомі про нечесних людей, котрі стимулюють доплив закордонних інвестицій в готельний бізнес і котрі, котіш втрач західних партнерів (не тільки з Америки), нині є власниками готелів і ми провадимо антирекламу.

ГОТЕЛЬ "ДОМУС" Київ
ГОТЕЛЬ "РОКСОЛАН" Івано-Франківськ - тепер "АУСКОПРУТ" - Анатолій Попадюк

ГОТЕЛЬ "ПИСАНКА" Коломия, власник Василь Ткачук

ГОТЕЛЬ "ЛІСОВА КАЗКА" Коломия, власник Анатолій Попадюк

ГОТЕЛЬ "ПІГИ" с.Татарів Івано-Франківська обл. та багато інших

Без допливу західних інвестицій, західного KNOW NOV та менеджменту готелів як "Шератон", "Гілтон", "Marriott", "Новотел", не можна реально думати про т.зв. масовий туризм.

До виходу на Інтернет 1996 р. "СКОП ТРЕВЕЛ" займався майже виключно туризмом діаспори з Америки і Канади. Сьогодні діаспора, а ми говоримо приблизно про 10 мільйонів - Америка, Канада, Південна Америка, Європа і Австралія, становить лишень 50 відсотків клієнтури Фірми "СКОП ТРЕВЕЛ" - решта це pure AMERICANS, котрі їдуть в Україну адаптувати дітей, євреї шукають кориня, Батисти пропугувати, інші шукають жінок (мушу попередити українських жінок, якщо в Америці мужчина не може знайти собі жінки, то йому, напевно, щось бракує або він шукає дешевої служниці).

Ті, які виїхали з України за останніх 10 років, так звана 4-та хвиля, абсолютно не зацікавлені в туристичних поїздках. Вони - заробіткова еміграція, подібна на ту, що виїхала в 20-х роках ХХ ст. Вони купують авіаквитки, аби відвідати родину, пересилають гроші родині і висилають дітей на вакації до дідуся і бабусі. Туристична віддача тої еміграції буде з 2-3 поколінь.

Ті, предки котрих виїхали 60 років тому, т.зв. повена або політична еміграція, творять основну базу групового і індивідуального туризму в Україну. (Продовження на 8 стор.)

ПРО ЧОПСЬКОГО МИТНИКА І ГРАНИЦЮ-КОРМИЛИЦЮ

Стою серед ночі, серед каміонів, Європа - на Захід, початок - на Схід, Ловлю контрабанду, мадярських шпівнів, наркотики, купрум, Мальборо і СПІД.

Я вже не совєтський, а український одягнений в синю фуфайку й брезент митник русинський, фатов закарпатський на своїй роботі малий президент.

Захочу - ударю печатку на папір, захочу - з тим папіром іду в будар. Для західних швондерів я - бюрократ, для східних - я чопський батюшка-царь.

Уже пов'язали ланцями границю, уже ні машини, ні люди не йдуть. Лиш митник подібно до Леніна в Чопі покаже перстом правильний путь.

Вилазши з кабіни, іду у "Чоп-трейдинг", купуєш, ховаєш у ташку, несеш, і тому, котрий має ленінську руку, вручаєш, прощаєшся й нараз ідуєш.

ЕПІЛОГ

О Тисо! О Чопе! О мосте над Тисові
То вам я співаю хвалу до небес
Лиш доти, поки вас, чорти, не перейду,
А далі вітаю у Загонь, як пєс.

П.Чучка, "Деца у нотаря", с.Баранці - 2001

Тера Фабіянова (дівоче прізвище Курінова) належить до старшої генерації ромських письменників. Їй уже за сімдесят. Життя та творчий доробок цієї талановитої жінки цікаві та змістовні.

Народилася вона 15 жовтня 1930 року в поселенні Жігарці на півдні Словаччини. Саме там проживала її родина по батьковій лінії. Належав до неї й дядько Роберт, який свого брата, батька Тери, виховував з трирічного віку. Рч у тім, що обидва померли під час епідемії грипу й залишили десятеро сиріт, наймолодше з яких було ще в перинці. Старші діти поділили молодших й доглядали їх.

Коли маленькій Тері виповнилося чотири роки, родина переїхала до рідного села її матері: Влчан, що поблизу Жігарець, й тут, у ромському поселенні, її батько збудував власний дім - малесенький будиночок із саману, при виготовленні якого допомагала вже й чотирирічна Тера.

Коли дівчинці виповнилося вісім, її батька забрали до угорської армії (згідно з рішенням Віденського арбітражного суду від 2 листопада 1938 року, 10 400 км² південнословачьких земель, куди потрапляло й поселення, де проживала Терина родина, було видано Угорщині) й пізніше направили на Східний фронт, який протистояв СРСР. Саме війна стала причиною того, що Тера закінчила лише три класи загальноосвітньої школи.

По завершенні Другої світової війни вищезгадана територія словачьких земель була повернута Чехословацькій Республіці.

У 1946 році родина Курінових серед інших ромів та бідних не ромських сімей "завербувалася" на заробіток до Чехії.

У свої шістьнадцять років Тера з разом з іншими працювала підсобним помічником на різних роботах, потім на будівництві в Празі, пізніше приступила в родинні місцевих панів. Згодом, прагнучи своє минуле, вона написала: "Ман міндік жутіяс міяро гуморо. (Мені завжди допомагав мій гумор)".

Ромська письменниця - Тера Фабіянова

У вісімнадцять років Тера познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком Войтою Фабіяном, а в квітні 1949 року народила першу дитину - сина Войту.

Своє подружжя пані Тера згадує неохоче. Бо після 40 років сумного проживання, вона завершила розлученням.

Сплікування зі східнословачькими ромами, до яких належав її чоловік, мало вирішальний вплив на Терин мовний та писемний прояв. Вона перейняла східнословачький діалект ромської мови, додавши до нього елементи рідної говірки, так званої унгріко чгб (мови угорських ромів). На лексичному рівні дані елементи збагатили її словниковий запас і в текстах стали відігравати роль стилістичних синонімів. Щоправда, важче сприймалося паралельне використання граматичних форм. Для мови пані Тери, наприклад, характерне закінчення імперфекта -агі, натомість у більшості інших ромських діалектів використовується кінцівка -ас. Фонетичних і морфологічних відмінностей в обох діалектах, зрозуміло, набагато більше, але їх носії розуміють один одного.

Коли пані Тера спілкується зі

словачькими ромами, вона намагається вилучати елементи, характерні для мовлення угорських ромів. А коли розмовляє з родичами - переходить на рідний діалект, та все одно мимоволі вживає форми запозиченого діалекту, тому її рідна жартує, що вона стала "словачкою".

У своєму літературному доробку Тера Фабіянова притримується, здебільшого, словачького варіанту ромської мови. З формального боку вона писала спочатку угорським правописом, згодом чеським і лише пізніше ромським правописом, створеним новою комісією Союзу циганів-ромів (1969-1973).

Шлюб позначив творчість письменниці не лише на мовленнєвому рівні, але й при виборі тематики. Ряд її оповідань, фейлетонів та віршів присвячено гіркій долі ромської жінки.

Авторка все своє життя, починаючи від п'яти років, важно працювала: на полі у селян, у сьверських родинах, на роботах у прикордонній зоні, на будівництві, служучою в корчмі, прибиральницею.

Одного разу, прислухавшись до поради якогось гаджко отримати професію, вона склала іспит на посвідчення водія категорії А2

й почала працювати на підйомному крані.

Кранівницею вона проробила 35 років, кілька разів була нагороджена.

Та за станом здоров'я робоче місце довелося покинути. На підприємстві, де вона працювала, наполовину оглухла, почала втрачати відчуття рівноваги. Хімічні випари кислот, в яких обробляли котли на експорт до Ірану та Іраку, аби не ржавіли, подіяли на здоров'я пані Терези, була важка операція, під час якої зазнала клінічної смерті. До життя повернулася, напевно, тільки заради своїх чотирьох дітей. Враження, які вона тоді пережила, передала в своєму першому прозаїчному творі "Суно ромескеро" ("Сон рома").

І, хоча, зараз пані Тера на пенсії та працює й по сьогодні. Вона щоденно прибирає п'ять поверхів однієї державної інституції. Чому? Та тому, що якщо не викупить від держави квартиру, в якій проживає, то опиниться на вулиці. Звичайно, їй фінансово допомагає наймолодший син Міша, який живе разом із нею. Допмагає й найстарший Войта. Дочка Маріка живе в Німеччині - їй теж доводиться не солодко. Ярда, другий син, співак і музикант, помер кілька років тому. Це одна з трагедій Териного життя - а їх було чимало.

Саме життєвий досвід цієї надзвичайної жінки став джерелом написання всіх її творів й інспірацією для читачів. Її літературні прояви різнобарвні та традиційно насичені.

Окрім суспільного становища ромських жінок, у своїх творах Тера Фабіянова розкриває тему стигматизму ромів, що веде їх до дослідження свого походження.

Твори Тери Фабіянової виходили друком у збірнику "Романе глія" ("Ромські пісні", 1979), у часописі "Романо ліл" та інших друкованих виданнях, транслювались по радіо, а за новелою

"Чаваргош" ("Бродяга") навіть відзняли кінострічку.

Аби полюбити її творчість, потрібно не тільки осягнути красу ромського слова, але й зрозуміти кожен образ з його глибоким підтекстом. Надаємо й вам цю можливість.

Е бахт ке манде авел

*Е бахт ке манде авел
ча пердал ле*

чгаворентере вастора.

О чоріпен ке манде кейре

- со ман ужарел?

Діньом ле Девлеске, со лескеро сі.

Мек камав ле бенеске варесо?

Опрал міяро шейро

о хмарі денашен,

ме ке нгув пгантил сом

сар банто каит...

Те о банто каит дел ушаілі.

Щастя до мене приходить

Щастя до мене приходить,

лиш через ручки моїх діточок.

У домі нашому злидні,

- що це мене чекат?

Відала Богові,

що йому належить.

Може боргую

що-небудь дияволу?

Вгори наді мною несуться хмарі

а я присута до землі,

моє скрижене дерево...

І криве дерево дас тіні.

Касаві сом пгурі

Касаві сом пгурі

сар шетпеніабериентеро трай,

міяре дожівінаскеро вердан

чідрав нас манде,

міярі біда сар о мундрі (трамці)

про вердан фійтінал (умблвел),

е базвал ленца чардашо кезел.

Така стара

Я стара,

моє стоп'ятдесятилітній кінв,

віз свого життя

пгяну за собою,

мої біди, моє ганчір'я,

звєсають з нього

й вітер танцює з ними чардаш.

За матеріалом журналу

"Романо джанібен"

підготував Аладар Адам

Туризм і Україна

(Закінчення. Поч. на 7 стор.)

На жаль, вони краще знають історію України, як ви і краще говорять по-українськи, як багато з Вас, а якщо їхня розмовна мова є англійська (це для 3-4 покоління в кожній еміграції нормальне), вони не хочуть чути від Вас російської мови.

Мені легше було працювати "під советами" - я мала тоді оправдання, чому все було по-російськи, чому гди не знали чи перекручували історію України. Нині я не маю чим виправдати Вас - ВИ МУСИТЕ РАЗ І НАЗАВЖДИ вирішити, чи ви ПЕС чи БАРАН. Якщо державна мова українська - то говорять нею, вже був час навчитися. Починаючи від амбасад, консулятів, всіх урядових установ, митників, всіх так званих державна інтелігенція, послугується майже виключно російською мовою. Діаспора того не розуміє і час на виправдання минає.

Корупція - в 99 держав України найбільш корумпована держава західного світу - це не видумка діаспори, це реальна і опублікована статистика західних експертів.

АВІА ЛІНІЇ України - т.зв державна лінія, котра курсувала Київ/Львів/Нью-Йорк.

• Тарас Татарко - 90-літній клієнт "Сковп Тревел" - 18 вересня 1997

року при виїзді доплатив \$900 на Львівському летовищі за неправильно виставлені авіаквитки фірмою "Сковп" - це видумане!

• Олена Колодій 26 квітня 1998 року доплатила \$200 на Львівському летовищі за примусове підвищення до бізнескласу - мовляв, в есопому class не було місця, а літак був порожній.

• Когут Іван Анастазі 6 вересня 1998 р. доплатив на Львівському летовищі по \$200 з тої самої причини. І таких випадків за 2 роки було понад 30.

То була феноменальна фінансова спілка на летовищі у Львові - Air Ukraine і митна служба.

Air Ukraine себе ДОГРОБИЛО в Америці; а президента Air Ukraine В'ячеслава Ілліна з Києва переведено як президента Air Ukraine у Канаду.

А митна служба на Львівському летовищі продовжує свою "самодіяльність" без Air Ukraine Того року.

Мирослав Кулинич 5 червня при виїзді заплатив \$50, або: "Ми все переріємо"

Др. Василь Саяк 17 липня при виїзді заплатив \$30 за неперевірені касети, що він сам накрутив під час Пальського візиту і т.д. Я можу цитувати без кінця...

15 червня Neuman Family - 15 осіб родини у віці від 85 р. до 18-місячної дитини. Сидли вже у поїзді "Будапешт - Чоп", коли провідник вагону сказав за 15 хв. до відїзду, що квитки неправильні - місця є, але треба заплатити по \$65. Пан Neuman подзвонив до мене із сателітного телефону, а я до фірми в Будапешті, котра викликала міліцію. Родина Neuman сіла на поїзд без проблем. Угорська міліція написала протокол. Ви собі уявіть психічний стан тих туристів, які заплатили \$5,895 доларів за 4 дні побуту в Україні.

"Рекет" митної служби Львівського летовища і західних кордонів України є **неперевірений**. Ми попереджуємо спеціально індивідуалів - однак митники накривають наліпку з іменами і не видають відповідку. Вони перетримують клієнта до остатку і шантують його негалим відлетом рейсу чи поїзда. Перестрашений клієнт платить, тільки тому, щоби вивратись з того пекла! Чи ви колись задумувались над тим, чому люди бояться їхати в Україну?

Цього не було за Советських часів, того не було в перших роках незалежної України, - це витвір останніх 6-7 років. Західні кордони України є гадючником корупції. В Києві на летовищі того менше - бо ніколи невідомо, чи

особа, котра стоїть перед ними це не західний журналіст чи таємний представник Страсбурзького суду людських прав.

Ви хочете Американського туриста - він невибагливий і без претензій. Дайте йому підставою: чистоту, порядок, харч і програму, і він тут буде!

Є позитиви - дуже приємно вражає відновлення Києва, Львова, Одеси та інших міст. Але найбільше тішить мене зріст туристичних фірм котрі на власний кошт і помімо всіх труднощів виїжджають на світові туристичні біржі в Берлін, в Лондоні. Гратуюлю фірмі ОЛІМ ТРАВЕЛ у Києві за вірцеві провадження фірми та фірмі ЛЬВІВ ІНТУРТАНС за нові люксові автобуси і їх невтомну ініціативу допомогти випрацюва-

ти автобусні маршрути по західних районах України та вишколити гідів.

Підстава наших довголітніх стосунків - це чесна гра, в першу чергу - довіря, довіря, довіря - фінансове і контрактне.

Я апелюю до турфірм - створіть LOBBY і натискайте на зміни на державному рівні. Якщо Ваші проханя не доходять, звертайтеся до нас! Ми висвітлюємо Ваші проблеми в пресі та Інтернеті на Заході, бо за ВАШІ проблеми я стою перед Вами не як член діаспори - I stand before you as an American business-woman!

This presentation may be found at www.scopetravel.com M.Гельбір

Welcome to Ukraine

Період репресій під час сталінських "чисток" не оминув (як вважають багато дослідників) і ромський народ. Пропонуємо читачам уривок з статті М.Бессонова (автора "Історія цыган - новий взгляд"), яка руйнує стереотипи щодо цієї проблеми.

Спробуємо виділити основні каральні акції проти ромів. На мій погляд, найбільше за весь радянський період "кочуюче плем'я" постраждало під час паспортизації. Зараз мало хто усвідомлює, що 27 грудня 1932 року (коли був уведений внутрішньодержавний паспорт) почалася найбільша спецоперація внутрішніх органів. Громадяни тоді почали приписувати. Приписка дозволяла одержувати продуктові картки, причому міста були розподілені на дві категорії. У "відкритих" приписатися було легше, у "закритих" важче. Другу категорію міст (Москва, Ленінград, Київ, Одеса, Мінськ, Харків і т.д.) постачали краще, але при "паспортизації" їх "почистили". На вокзалах і на ринках здійснювалися облави. Зрозуміло, роми через свою примітну зовнішність стали першими жертвами депортації. 1933 рік ознаменувався найбільшими масштабними каральними акціями. Відповідно до архівних відомостей, тільки в Москві з 23 червня по 3 липня заарештували й вислали в Сибір 5 470 представників цього народу!

У російських ромів є кілька пісень про такий, здавалося б, прозаїчний предмет, як відсутність паспорта. Це трагічні за інтонацією фольклорні твори. У пісні "Ай, сир яда форо о баро" розповідається про те, як ром пробрався по місту до мала диток і був зупинений на півдорозі "начальником". Чекає тепер на нього далека дорога, а, можливо, загинеть...

Розповідь про долю ромки Ганни Єгорівни Мальцевої, котра у момент арешту мала 20 років. Її сім'я прикочувала до Ленінграда передодні масових облав. З Великої Охтирки тоді брали всіх під'яд: і тих, хто жив у наметах, і тих, хто мав свої будинки. Ганну взяли з усією родиною. Затриманих зігнали на пароплав і відправили в далекий Норильськ. Там на них чедав лісопал. Як згадує Ганна Єгорівна, мешкали в бараках - окремий барак для дітей, окремий для дівчат 15-16 років, окремий для юнаків і т.д. Умови були важкі, багато хто пробував тікати, і охорона без-

жалісно вбивала втікачів. Ганна Мальцева за роки заслання втратила шістьох дітей із семи; вижила тільки одна дочка. Першою - ще на кораблі - померла одnorічна дитина. До жаху ромів, охорона викинула тіло за борт.

Заслані страждали від цинги. Одяг, у який їх заарештували, пелетворився на лахміття. Їм не видали навіть фуфайок. Коли настала весна, Настя налаштувалася на втечу. Вона натерла роздряпані руки пилком "курчачої сліпоти".

ковських ринків. Ішов страшний 1937 рік. Ромки потрапили під облаву. Горезвісна трійка без усякої провини дала їм по десять років. Старша вижила в таборі, а молодша загинула на лісопалі.

на сибірському лісопалі і відновлювати шахти Донбасу.

При Хрущові і Брежневі ромів продовжували саджати за "спекуляцію". Тепер, після зміни соціального ладу, коли суспільство усвідомило, що комерція - заняття цілком поважне, ми можемо сміло називати потерпілих жертвами соціалізму. Незважаючи на корумпованість міліції, ромів і ромок раз по раз відправляли в місця не настільки віддалені "за торгівлю з рук у невстановленому місці". Поза всякими сумнівами, злочинцями в даному випадку були не горезвісні спекулянти, а партійна влада, що відбрала в суспільства економічну волю.

- За що сидів? - запитує я йоді.

- По "циганській" статті, - відповідає мені сміялий співрозмовник.

М.Бессонов

Таких розповідей можна приводити чимало. Наводимо спогади поважної ромки з м.Львова тьоті Галі.

Є одна сторінка в історії українських ромів, про яку ніхто ніколи не згадував. Це сумновідомий указ М.С.Хрущова від 20 жовтня 1956 року та Постанову Ради Міністрів "Про залучення до праці ромів, які займаються бродяжництвом" про осілість кочового племені. Ніхто ніколи не писав, як він виконувався. Як ячюч, принішклі табори оточували озброєні солдати, як вони зганяли у вантажні автомобілі дітей, жінок, чоловіків. Як їх привозили на вокзал, завантажували в товарні вагони і відправляли в Казахстан та за Урал. В Україні тоді було тепло. В ешелонах, які їхали місяцями, роми були фактично без речей, легко вбрані. За Московію було холодно. Вода у відрах замерзала. Багато ромів не доїхали до кінцевої станції. Кожного ранку з вагонів виносили тіла мертвих людей.

Так, з "легкої руки" було знищено безліч людей, ромів. Тільки завдяки казахам і сибірцям вижили ті, хто доїхав - місцеве населення ділилося шматком хліба та одягом, допомагало витримати суворий клімат. Навки роз'єдналися сім'ї, родини. Десять у Казахстані загубилися і сім'я моєї мами - три брата з родинами та дві сестри. До самої смерті мама плакала за ними...

Про ті часи ніхто не писав - це було тасмницею і влади, і ромів...

Заспала М.Швець,
м.Львів

Під жінню рубінових зірок

Схожі історії мені довелось довідатися з розмов із родичами інших репресованих ромів. Табір, у якому кочувала польська ромка Анастасія Главацька, узяли під арешт у Західній Білорусії. В ешелоні годували настільки добре, що в затриманих було враження - їх везуть на курорт. Ілюзії розвіялися на місці. Ромів доставили в тайгу на берег ріки Об і змусили валити дерева. Голод. Виснажлива праця. На лісопал ганяли навіть жінок і дітей. Житла не було. Несчасті люди рили зі снігу барлоги, а по можливості землянки. "Чому в тебе всі ноги в опіках? Тебе катували?" - запитувала багато десятиріч опісля внучка. Виявилось, Анастасія, мов ненароком, сідала біля багаття, витягувала до вогню ноги і робила вигляд, що міцно спить. Взуття в ромів не було; вони обмотували ступні ганчірками.

Молода ромка чекала, аби ті ганчірки почали тліти, а потім і горіти. Вона знала - це єдиний засіб, щоб її не ганяли на лісопал, де вимотують до смерті навіть міцні чоловіки... Стиснувши зуби, ромка терпіла дикий біль. Її ноги обгоріли ледь не до кісток. Зате потім її не виводили на роботу, і вона зуміла пережити зиму.

Долоні розпухнули, і її знову звільнили від лісопалу. І ось, знайшовши момент, ромка разом із чоловіком пішла на захід через тайгу. Знесилені чоловік помер по дорозі. Анастасія врятувалася.

Репресії проти кочових ромів, розгорнуті на початку тридцятих, тривали все передвоєнне десятиліття. Хрестоматійним став епізод із солженіцинського "Архіпелагу" з арештом у Ташкенті ромського табору. Там, якщо пам'ятаєте, не вистачало жертв до "контрольної цифри". Спритні чекісти об'явили кочівників контрреволюцонерами і виконали план.

Варто згадати про пошук в'єтнамських шпигунів. Тут жертвами чекістської підозрілості стали роми-мідники, котрі прикочували з Румунії або Сербії. Деякі з них по наївності зберігали закордонні паспорти і були розстріляні за обвинуваченням у шпигунстві й диверсіях. Так загинули, зокрема, артілі лудильників, арештованих у Москві й Смоленську в 1933-1935 роках.

Навіть ворожіння могло довести до могили. Симнадцятилітня Марія Чеботарьова і її двоюрідна сестра Кежа, котра мала років 25, відправилися на один із мос-

Артисти теж не могли почувати себе в безпеці. Роменська танцівниця Ольга Кононова, наприклад, була репресована як дружина "ворога народу". Її чоловіком був знаменитий футболіст Андрій Старостін, він і інші гравці команди після матчу в Німеччині були об'явлені німецькими шпигунами. Щороку артистка їздила до нього на побачення й один раз не повернулася. Їй "оформили" термін по арешту статті, і вона провела шість років у казахстанських таборах. Зрозуміло, їй не врахували виступи на фронті в аптбригадах.

У передвоєнний і післявоєнний часи роми потрапляли в потоки репресованих за різними приводами. Після гітлерівської окупації Польщі на радянську землю ринув потік біженців. Ці люди різних національностей потрапили в табори.

Наприкінці війни почалися депортації зі "звільнених територій". Потрібна була безкоштовна робоча сила, і комуністи з Угорщини вивезли на примусові роботи 600 000 чоловік. Наскільки я знаю ситуацію на Закарпатті, серед 40 000 депортованих виявилася значна частина осілих ромів - їм довелося кілька років працювати

Наша історія

1400 рік - поява ромів у Болгарії. З'являються відомості про масове їх розселення по Албанському побережжю.

1407 рік - з'являються відомості про ромів у м.Глдесхайм (Німеччина).

1416 рік - роми фіксуються у хроніці м.Брашов (Трансильванія).

1417-1423 роки - король Угорщини Сигизмунд (Жигмонд) видає кілька законодавчих указів охоронного значення для вільного переселення ромів країною.

1418 рік - поява записів у місцевій хроніці міста Colmar (Франція).

1419 рік - подібні записи у хроніці м.Антверпен (Бельгія).

1420 рік - роми зафіксовані у документах м.Деверт (Голландія).

1422 рік - поява ромів у містах Рим та Болонья.

1423 рік - з'являються відомості про ромів у м.Spisky (Словаччина).

1425 рік - про ромів зафіксовано у літописах м.Сарагоса (Іспанія).

1427 рік - велика група ромів з'являється під стінами Парижа, що був оточений англійцями у роки Столітньої війни. Через місяць вони були насильно переселені до міста Pontoise.

1445 рік - принц Влад Дракула з Валахії транспортує близько 12 000 людей, "що нагадують єгиптян" з Болгарії у свої володіння для рабської праці.

Отож, поки у Європі йдуть війни, є потреба у кочівлях, котрі виготовляли зброю, - праця знаходить попит, роми досить швидко розселяються у всіх найбільших містах континенту. Проте не слід робити висновків про великий демографічний вибух. Інколи один і той же табір міг з'являтися під мурами багатьох міст, що знайшло своє відображення у численних хроніках.

Рубрику веде
Є.Навроцька

Привідкриваємо завісу ромського Голокосту в Закарпатті

Піжу Ельвіра Іванівна: с.Ратовці

Мої батьки одружилися дуже рано. Батькові було 17, а мамі ще менше. Німці не подивилися на те, що на руках у матері маленька дитина. Від переживань, знущання солдатів у матері зникло молоко. Вона дуже боялася, що коли повернеться чоловік і дізнається, що дитину вона не зберегла, то може покинути її.

Пригадувала мати й розповіді людей, які зустрічалися з її чоловіком і моїм батьком поблизу угорського міста Гедола, а ще раніше під Нредьгазою. Він разом з іншими невільниками роз-

копував серед зруйнованих бомбами та снарядями будинків, захованих там заживо людей.

Через якийсь час батько знову уже разом з сотнями людей були загнані у вагони, які з угорської станції мали бути відправлені в Німеччину. Але до рогого поїзд бомбили. Отож, живими залишилися небагато. Батько та інші, хто уцілів, певний час розчищували зруйновані шляхи.

Додому повернувся через два роки після війни, хворим.

ЧАНДА ШПУРЛЯЄ СЛОВА НА ВІТЕР

Це відбувалося ще тоді, коли мій прадід - Червона Примара ходив свататися на сільце з чудовою назвою Кармен-Сільва. Та й почуте з тодішніх років я запам'ятав не як кризь вухко голки.

Тим часом у нашому Калістані у вдовиці Марги, бідної, наче макова зернина, званої Тремтливим Сутінком, мався хлопчина Гана. Той ріс-ріс і раптом на власне усраведливлення заходився кепкувати з усюго ромського, бо йому спіткалася донька болі-баше - Чанда, сестра Яскравий Спалах Багранюї Зірки; глузлива, як її батько Барборо, на прізвисько Зазналий Щастя, й не підступна, як її ненька - пихата Лолі, яку циганки поза очі звали Дідьковим Дарунком, або скорочено ДД.

Запам'ятайте, що, здавалося б, із такого меженого чину Гана поклав на себе преповний тягар. Батько мій (йому Девел має бути суддено!) так розповідав.

Якось у липні, Чанда купалася в Калі. А водночас стежиною кризь верхста кукуруду із ближнього села, наче леопард у пустелі, сюди підступав Гана. І раптом поперед нього - справжня тобі ніваші (русалка). З того, як вона виплескувала рученьками по воді, Гани здалося: це від вітру на квітникові коливається розпуклий нарцис.

- О, загадко! Помру, але ти маеш бути моєю!

Відак хильцем, ледь не плазуючи, незабаром він опинився біля винислого очерету на березі.

би слиж у намулі? Гадаєш, я не бачила, як ти підступався? - гукнула вона, наближаючись до берега.

- Га-га! - Гана аж з радіощів. - То й відай, що я недарма так глибоко пірнув.

А дівчина з образою: - То й пірнай собі на здоров'ячко, лишень не тут!

- А де, кохана моя? Я волюю кинути яблуко! - звагом подав Гана звивисте слово. - А може, що не згасне й моя свічка.

- А чи знайдеться бодай одна в Калістані, яка запалила б із тобою? - питає Чанда.

"А чи відмовишся ти?" - помислив, а відтак скаменувся: - Я пантрую, аби ти не втопилася на такій глибочині.

О, вона це збагнула. Але на раптову його зухвалість - вже лагідніше: - Гей ти, дозорцю мій! Я не втямлю: хто ти? Чужоземець і ніколи не бачив, як у річці купається циганка? Йди кудись геть, бо ось виходжу на берег.

- Якцо ти наказуєш, то я й не дивитимусь у твій бік! Але відай, що винна лише ти, бо на мою мрію розквітла, наче троянда.

Гана дотримав слова: відвернувшись і сидючи на човні між густим очеретом, терпляче перечекав, доки вона одягнеться і розчеше волосся, і лише затим підійде.

- Гане! Хоча ти й Блакитна Росинка на пелюсткові Білого Лотосу і неперевершений співак, але опівночі до тебе у сад ніколи не прийду...

- А я з сном тебе викраду з

ліжка, - і в обличчя Гана кинув погляд з обцянкаю.

- А нас батько знайде й під землею, а тоби амба і турецький бог! - усміхнулася Чанда кризь тремління її вуст - адонісових пелюстків.

- А якщо здобуду такого коня і з тобою гайну аж до Ар'яварті? - цими словами йому вололося ще хоч трішки затримати Чанду.

- А батько знайде тебе й там, бо ти маєш алуніку (темна родимка на щоці).

І доки знений Гана мацав чоло і щоки: де то знак, якого він зроду не мав, як Чанда мовила сумне: - А я вже маю молодого!

- Не маеш ти нікого. Благаю: не вигадуй!

Це її зінання не лише не втішило його, а ще більше засмутило. А вповиваючись у сарі, щоби такі впеки його, Чанда провадила далі.

- Ти мусиш збагнути, що не все можна виправити. І чому сьогодні ти ходиш за мною, як кіт за ковбасою? А хіба мало є інших чарівних дівчат у Калістані? Адже у житті все має свій лад: кульгавий мусить належати горбатій, а цариця - лише цареві. І якби ти намагався довести, що захоханий у мене, і якби ти доторкнувся лівцею до землі, а киничиками пальців правиці - до порогу у Деловому палаці, то все одно я не віддалася б за тебе, хоча б навіть Великдень із Різдом зійшлись одного дня. Затям, Ганеє слово моє - це камінь!

- А ти хто? Зоряниця? Царівна? Гадаєш, якщо до тебе сваталися з Ар'яварті, виходить, ти можеш кепкувати з ромів? А хіба ти не здо-

гадуєшся, що в того володаря подібних до тебе - повний гарем. І кожна як не князівна, то падишахова або султанова донька. А ти хто? Ет, якась калістанська циганка! Але незабаром ти впевнишся, що все вийде на моє. А якщо ні, то назавжди забираючись із Калістану, я про тебе складу таку пісеньку, що навіть усі кури сміятимуться. А ось тобі про це й ознака!

Він смикнув на собі білу сорочку так, що на шиї залишився лише один комрець, а на лівці повиснув жалюгідний шмат, який доти був рукавом, а Гана вигукнула: - Дивись!

Чанда обернулася, а відтак тицьнула себе пальчиком у праву скроню, що значило: ти - дурень! Але що вона здалеку мовила до нього, Гана вже не розчув, бо тієї миті з правого берега пролунав давній мелотів у супроводі пісні.

Ніжні в Раю на органи янгол псалом нам заграр,

бо виноград в Калістані гроном бурштиновим став...

Ось і маеш! Ці рядки, що їх він вигидав нещодавно, засвівав хтось із заваних сімох братів на імення Букет Жовтогарячих Тюльпанів, які й за липневої спекоти так працювали в кузні, що з її дверей аж дим вивалювався хмарами. А відтак усі семеро згодно:

Вийду кохану стрнати, - не відпущу ні на крок.

- Ет! - замислено вигукнув Гана. - Якби Чанда була херувимом, то, непевне, праведникам у Раю влаштувала б гірше понад те, що мені сьогодні. А хіба це жарт - одержати такого дзвінкого яляса, що аж луна покомом по всьому Калістану? Але стривай-но...

І від раптово проїнятої люті він зірвав із себе залишені лахи та й шпурнув їх у той бік, куди пішла Чанда, а сам - навілголий і в капелюс - подався у протилежний.

Іліє Мазоре, "Чари циганської троянди"

Вітаємо!

Днями на весільний рушничок щастя стали В'ячеслав Баджо та Слизавета Пап. Щаслива доля допомогла їм знайти один одного.

Бажаємо молодій парі бережно пронести свою любов через усе життя, сімейного щастя, благополуччя, на віку батькам і близьким.

Романе чаціне Ромські приказки

Гамішно (чоро) мануш ле корестар ві е ровлі (паца) одлела.
Жадібна людина й у спліного палицю візьме.
Пре са пескери врама.
На все свій час.
О башно глявел фері тосара (детегара).
Півень співає тільки вранці.

РОМАНИ ЯГ
Газета Закарпатського ромського культурно-просвітнього товариства
Реєстраційне свідоцтво серія КВ №5877 від 20.02.2002 р.

Шеф-редактор **Алядас АДАМ**
Редактор **Євгенія Навроцька**

Редакція не завжди поділяє позицію авторів. За точність наведених фактів відповідає автор. Редакція зберігає за собою право виправляти мову і скорочувати матеріали.
Повний або частковий передрук матеріалів дозволяється лише з посиланням на "Романи Яг"

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: м.Ужгород, вул.Тельмана, 1/48а, телефон (03122) 61-58-05, E-mail: romyag@tn.uz.ua http://www.romaniyag.uz.ua

Віддруковано в Ужгородській міській друкарні, вул. Руська, 13. Умовн. друк. арж. 2,5. Тираж 2500. Зам. № 1118

"Ромська красуня-2002"

Редакція газети "Романи Яг" й надалі запрошує ромських дівчат (віком від 12 до 20 років) взяти участь у фотоконкурсі.
Для участі у конкурсі слід подати своє фото. Необхідно також вказати вік, місце проживання.

ПІГЕРАСА

- Якщо би не дві речі, любий, ти був би дуже добрим танцюристом.
- Які дві речі?
- Твої ноги.

♦ ♦ ♦ ♦

- Сар би на дуй веці, міро драго, ту авіланас би баро лачо келиторі.
- Саве дуй веці?
- Тїре підре.

♦ ♦ ♦ ♦

Хворий ром пішов з товаришем до лікаря. Після огляду товариш поцікавився:

- Чому ти скаржився на серце і боли в шлунку? Адже ти мені розповідав, що у тебе болить голова.

- На серце скаржитись кожний день моя дружина, а донька - на шлунк.
- Ну і що?
- Та я не дурний, аби платити гроші ще за огляд дружини і дочки.

♦ ♦ ♦ ♦

Насвало ром гейлас песке амалеса ко дугадо. Кана діглас лес о амал пучлас.

- Состар бріга (жалінегас) ту про іло ай дугк анде ді (дьомра). Ке туте дуггал о шейро, ту манге гпендан.
- Про іло бріга (жалінег) пес сако двес міри ромні, ай е шей - пре дьомра (ді).
- Но апол со?
- Ай ме чі сом діло, те потїнав лове пало дігіпе ла ромняке ай віла чгай-ораке.

Ромська кухня

СОЛОНІЙ СІРНИЙ ПІРІГ (Німеччина)

1 ст. ложка муки
1 ч. ложка порошку для печива
4 ч. ложки розтопленого масла
Начинка: 500 г свіжого сиру, 3 яйця, 100 г вареного копченого м'яса або шинки, сіль за смаком

До муки додамо сіль, порошок для печива, масло та трохи води. Вимішаємо тісто (пружке, тягуче), розкачаємо завтовшки 3см. Викадемо начинку і печемо у духовці до рожевого кольору.

Начинка: до сиру додамо сіль, жовтки, дрібно порзане м'ясо чи шинку та обережно додаємо збиті білки. Пиріг подаємо теплим.